

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Державний вищий навчальний заклад
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЛІСОТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ УКРАЇНИ
Навчально-науковий Інститут лісового і садово-паркового господарства
Кафедра ландшафтної архітектури, садово-паркового господарства та
урбоекології

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

на тему: «АРХІТЕКТУРНО-ПЛАНУВАЛЬНІ ТА ЛАНДШАФТНО-ПРОСТОРОВІ ОСОБЛИВОСТІ СТВОРЕННЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО ЗАПОВІДНИКА "БРУХНАЛЬ"»

Спеціальність 191 «Архітектура та містобудування»

(код і назва)

Освітньо-професійна програма Ландшафтна архітектура»

(код і назва)

Керівник кваліфікаційної
роботи

(підпис)

доцент Геник Я.В.,

асист. Фітак М.М.

(посада, наук. ступінь, прізвище та
ініціали)

Виконав ст. гр. _____

(підпис)

Родич Н.Я.

(прізвище та ініціали)

Рецензент

(підпис)

(прізвище та ініціали)

Львів – 2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Державний вищий навчальний заклад
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЛІСОТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ УКРАЇНИ

Інститут: ННІ лісового та садово-паркового господарства
Кафедра: ландшафтної архітектури, садово-паркового господарства та
урбоекології
Освітній ступінь: магістр
Спеціальність: 191 «Архітектура та містобудування»
Освітньо-професійна програма: «Ландшафтна архітектура»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____

« _____ » _____ 2024р.

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ МАГІСТРА

Родич Наталія Ярославівна

(прізвище, ім'я та по-бадькові студента)

1. Тема роботи: «Архітектурно-планувальні та ландшафтно-просторові особливості створення історико-культурного заповідника "Брухналь"»
керівник роботи: доцент Генік Я.В., Фітак М.М.
затвержені наказом по університету від _____
2. Термін подання студентом роботи: _____
3. Вихідні дані до роботи: літературні джерела, картографічні матеріали, фотоматеріали, генеральний план території, архівні матеріали, фотофіксації.
4. Зміст пояснювальної записки (розділи, які потрібно розробити): Розділ 1. Літературний огляд; Розділ 2. Методика досліджень; Розділ 3. Історія; Розділ 4. Аналіз території дослідження; Розділ 5. Проектні пропозиції
5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень): Аналітичні схеми, історико-архітектурний опорний план території, схема історико-культурного заповідника, генплан території, візуалізація ландшафтного простору, схема руху по історико-культурному заповіднику «Брухналь»

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв

7. Дата видачі завдання: _____

Керівник роботи _____ доцент Геник Я.В.
(підпис)

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

Номер	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Терміни виконання етапів кваліфікаційної роботи	Примітка
	Вивчення літератури та пошук аналогів по темі роботи		
	Виконання аналітичних схем		
	Виконання історико-архітектурного опорного плану		
	Виконання схем та генерального плану		
	Виконання схеми історико-культурного заповідника		
	Виконання схеми руху по історико-культурному заповіднику		
	Виконання перспективи будівлі костелу. Візуалізація		
	Написання пояснювальної записка до ДП		
	Виконання розкладки ДП до друку		

Студент _____
(підпис)

Родич Н.Я.

Керівник роботи _____
(підпис)

Доцент Геник Я.В.

Примітка:

1. Форму призначено для видачі завдання студенту на виконання кваліфікаційної роботи і контролю за ходом роботи з боку кафедри і директора інституту.
2. Розробляється керівником кваліфікаційної роботи. Видається кафедрою.

Формат бланка А4 (210×297 мм), 2 сторінки на одному аркуші з двох сторін.

АНОТАЦІЯ

Родич Н. Я. Архітектурно-планувальні та ландшафтно-просторові особливості створення історико-культурного заповідника "Брухналь". Магістерська кваліфікаційна робота за спеціальністю 191 - Архітектура та містобудування, освітньо-професійна програма 191.1. Ландшафтна архітектура. – НЛТУ України, Львів, 2024.

Загальний обсяг магістерської роботи складає 79 сторінки. Дослідницька частина складається із таблиць, рисунків.

Кваліфікаційна робота складається із вступу, п'ятих розділів, список використаних джерел (30 джерел).

Дипломна магістерська робота призначена для розробки архітектурно-планувальних та ландшафтно-просторових особливостей створення історико-культурного заповідника "Брухналь" у с.Терновиця, Львівської області, Яворівського району. На основі проведених польових досліджень територіальних архітектурних об'єктів було розроблено проектні пропозиції, що дозволяють зберегти їх та зробити туристичною привабливістю краю, як наслідок, багато унікальних пам'яток занепадають та перетворюються в руїни.. У зв'язку з цим було запропоновано проектні вирішення, що б сприяли використанню цієї спадщини у місцевому туризмі.

Робота складається з пояснювальної записки та ілюстративного матеріалу (плани, схеми, фотографії, візуалізації тощо).

Ключові слова: *архітектурно-планувальні особливості; ландшафтно-просторові особливості; історико-культурний заповідник; історичні пам'ятки; фортеця Дукля; Брухналь; оборонні споруди; церква Св. Трійці; поселення; родина Шептицьких; школа; скульптура; костел Св. Трійці.*

ANNOTATION

Rodych N.Ya. Architectural, planning, landscape and spatial features of the creation of the historical and cultural reserve "Bruhnal". Master's qualification work in the specialty 191 - Architecture and urban planning, educational and professional program 191.1..Landscape architecture. - NLTU of Ukraine, Lviv, 2024.

The total volume of the master's work is 79 pages. The research part consists of tables and figures.

The qualification work consists of an introduction, five sections, a list of used sources (30 sources).

The master's thesis is intended to develop architectural, planning, landscape and spatial features of the creation of the historical and cultural reserve "Brukhnal" in the village of Ternovytsia, Lviv region, Yavoriv district. Based on the field research of territorial architectural objects, project proposals were developed to preserve them and make them a tourist attraction of the region, as a result of which many unique monuments are falling into decay and turning into ruins. In this regard, design solutions have been proposed that would facilitate the use of this heritage in local tourism.

The work consists of an explanatory note and illustrative material (plans, schematics, photographs, visualizations, etc.).

Keywords: *architectural and planning features; landscape and spatial features; historical and cultural reserve; historical monuments; Dukla Fortress; Brukhnal; defensive structures; Church of the Holy Trinity; settlement; Sheptytskyi family; school; sculpture; Holy Trinity Church.*

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ I. ЛІТЕРАТУРНИЙ ОГЛЯД	9
1.1. Вітчизняний досвід формування історико-культурних заповідників. 9	
1.2 Світові зразки історико-культурних заповідників	25
РОЗДІЛ II. МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕНЬ	32
РОЗДІЛ III. ІСТОРІЯ	34
3.1 Припущення	34
3.2 Княжі часи	36
3.3. Доба Феодалізму	40
3.4 XIX століття	59
3.5 XX століття.....	64
РОЗДІЛ IV. АНАЛІЗ ТЕРИТОРІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	66
4.1 Аналітичний огляд місцевості.....	66
РОЗДІЛ V. ПРОЕКТНІ ПРОПОЗИЦІЇ.....	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	77

ВСТУП

Аналіз світового досвіду та практики показав, що занепад культури та зневага до культурної спадщини призводять до великих втрат у всіх сферах суспільного життя (політичній, економічній, соціальній). Дуже важливу роль у збереженні спадщини минулого, в духовному розвитку нації відіграють історико-культурні заповідники. Вони є центром науково-дослідницької і просвітницької діяльності. Такі об'єкти культурної спадщини виховують в людині почуття патріотизму, відповідальності за долю держави. На просвітницькому рівні за допомогою експонатів та пам'яток історико-культурні заповідники розповідають про історію минулого та досягнення сьогодення.

«Брухналь» - надзвичайно привабливе старовинне містечко в Яворівському районі. Буремна історія цього краю, зануреного в зелень і багату на унікальні пам'ятки архітектури, тісно пов'язана з ім'ям Яна Йогана Гербурта де Брухналя та його братів. В честь нього село отримало назву «Брухналь». Цей край пробуджує великий культурний та етнографічний інтерес, тому що цій землі належить багата матеріально культурна спадщина.

Актуальність теми дослідження полягає в тому, що історичні заповідники виступають особливою складовою туристичної привабливості, але їхнє використання є обмеженим сьогодні через декілька важливих причин. Перша, з причин це те, що поширення інформації про ці об'єкти перебуває на низькому рівні. По-друге, місцеве самоврядування не вживає заходів, щоб зберегти їх та розвивати туристичну принаду краю, внаслідок чого, багато унікальних пам'яток культурного здобутку занепадає та перетворюється в руїни.

Сьогодні одне з найбільш пріоритетних завдань розвитку регіонального туризму є вивчення можливостей використання наявних історико-архітектурних пам'яток як і їх розвиток на території краю, отримання фінансових надходжень в місцевий бюджет.

Важливо визнати той факт що історичні споруди, знатні аристократичні двори частково чи повністю перетворені у музеї, історичні пам'ятки і таким чином є об'єктами туристичного зацікавлення.

Предметом дослідження є одна з головних архітектурних пам'яток Брухналя - це старовинна фортеця Дукля; Римо-католицький костел Святої Трійці; Церква святої Трійці. Велика частина пам'яток повністю зруйнована, у більш-менш збереженому стані залишився лише костел і церква. Разом з тим, вони мають велику історико-культурну цінність та можуть стати об'єктами зацікавлення туристів.

Головне завдання полягає, у тому, щоб відновити колишню оборонну фортифікаційну споруду; створити історико-культурний заповідник "Брухналь», наповнений прекрасною архітектурою, що б стало справжньою перлиною з цікавою історією. Варто було-б орієнтуватися на досвід багатьох європейських та світових країн, які, незважаючи на наявність на своїй території нечисленних (або лише кількох), історичних споруд максимально використали їх у туристичній індустрії та досягли значних успіхів, особливо у фінансовому плані.

Я пропоную проект, який сприятиме використанню таких історичних пам'яток для туризму. По-перше, на цих територіях можна було б організовувати різноманітні фестивалі та етнокультурні заходи, пов'язані з історією конкретної з них. Для цього важливо створити необхідні інформаційні сайти та портали, опублікувати повну інформацію про пам'ятку та туристичну інфраструктуру місцевості. Такий тип інновацій, який рідко використовується в Україні, покращив би процес становлення та розвитку історико-культурного заповідника.

РОЗДІЛ І. ЛІТЕРАТУРНИЙ ОГЛЯД

1.1. Вітчизняний досвід формування історико-культурних заповідників.

За роки незалежності України було створено нові історико-культурні заповідники. Замітно активізувались науково-дослідна, виставкова діяльність історико-культурних заповідників. Тепер ці історичні заклади постійно шукають можливість долучити додаткові кошти для фінансування діяльності. Київська область є одною з тих найбільших областей, що має історично цінні пам'ятки регіонів України. На території Київської області розміщено досить багато різноманітних пам'яток культурної спадщини, які охоплюють період від найстародавніших часів до сьогодення.

Київська область

Національний заповідник "Софія Київська"
 Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник
 Державний історико-архітектурний заповідник "Стародавній Київ"
 Державний історико-меморіальний заповідник "Лук'янівське кладовище"
 Державний історико-меморіальний заповідник "Биківнянські могили"
 Національний історико-етнографічний заповідник "Переслав"
 Державний історико-культурний заповідник у м. Вишгороді
 Державний музей-заповідник "Битва за Київ у 1943 році".

Табл. 1.1 Заповідники, які функціонують в Київській обл.

Національні заповідники України

Національний заповідник "Софія Київська"
 Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник
 Національний заповідник "Херсонес Таврійський"
 Національний заповідник "Хортиця"
 Національний заповідник "Давній Галич",
 Національний історико-етнографічний заповідник "Переслав"
 Національний музей-заповідник українського гончарства в смт Опішні
 Національний історико-меморіальний заповідник "Поле Берестецької битви",
 "Національний історико-архітектурний заповідник "Кам'янець"
 Національний історико-культурний заповідник "Чигирин"
 Шевченківський національний заповідник у м. Каневі.

Табл. 1.2 Заповідники, які мають статус «Національний»

Заповідники України (ЮНЕСКО)

1) Національний заповідник "Софія Київська"

2) Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник

Табл. 1.3 Заповідники, які входять до списку ЮНЕСКО.

Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник

29 вересня 1926р. було прийнято постанову «Про визнання колишньої Києво-Печерської лаври історико-культурним державним заповідником і про перетворення її у всеукраїнське музейний містечко». Згідно цієї постанови вся територія Києво-Печерської лаври називалась історико-культурним державним заповідником. Саме в цей час на цій території її діяли музеї різного типу. Сьогодні національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник вважається один з найбільших культурно-освітніх та наукових закладів України, він включає в себе комплекс пам'яток природи, історії архітектури, археології. У своїх фондівих колекціях зараз нараховує майже 70 000 одиниць збереження.

На території заповідника працює:

Музеї
Музей історичних коштовностей України
Музей театрального, музичного та кіномистецтва України
Музей книги і книгодрукарства України
Виставка мікрмініатюр
Музей українського народного декоративного мистецтва

Табл. 1.4 Музеї, що діють на території Києво-Печерського історико-культурного заповідника.

Там можна побачити цікаві пам'ятки мистецтва та архітектури 19-20-го століття.

Кожного року заповідник відвідують майже 1.000.000 туристів та паломників з усіх куточків світу. Тому національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник забезпечує активну роботу по залученні додаткових грошей. Він співпрацює з туристичними агентствами, використовує рекламу, яка допомагає залучити ще більшу кількість відвідувачів. Там продаються сувеніри, проводять фотозйомки та кінозйомки.

Рис. 1. Схема Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника.

На сьогоднішній день у Києво-Печерській лаврі присутні дуже великі проблеми. Лавра руйнується досить великою швидкістю. На стінах з'являються глибокі тріщини, які видно неозброєним оком, обвалюються стіни.

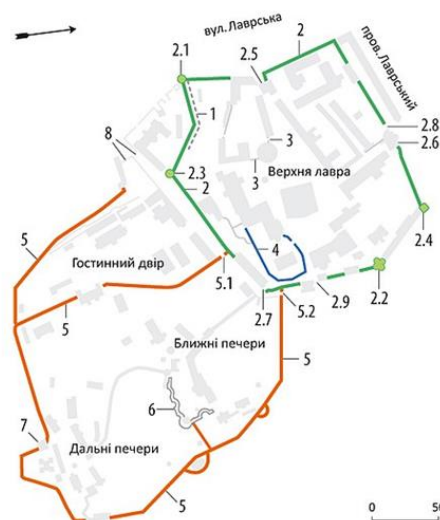

Рис. 2. Схема розташування корпусів у Національному Києво-Печерському історико-культурному заповіднику.

Національний заповідник "Софія Київська"

Національний заповідник "Софія Київська" – неймовірно багата культурна скарбниця, яка включає в себе і архітектуру, і скульптуру, і живопис, і ювелірне мистецтво які доповнюють один одного. 27 березня 1944 року визнаний постановою ЦК КП(б)У і РНК УРСР як Державний архітектурно-історичний

заповідник "Софійський музей" на базі музею, організованого в Софійському соборі постановою РНК УРСР 1934 року. Статус національного отримав 11 жовтня 1994 року. Заповідник охоплює:

Назва	Рік
Софійського кафедрального монастиря	
1965 року – Кирилівську церкву (XII ст.),	1965 року
1968 року – Андріївську церкву (XVIII ст.),	1968 року
1982 року – Золоті ворота (XI ст.).	1982 року

Табл 1.5.

До фонду Софії Київської – належить понад 60 000 один.зберігання.

Рис. 3. Схема розташування корпусів у Національному Києво-Печерському історико-культурному заповіднику

Свята Софія Київська розташована у центрі Києва. Вона збереглась з Київської Русі.

Назва храму походить від грецького слова "Софія", що означає "мудрість". Собор вважався історичним центром київської столиці. Це було місце, де інтронізували київських царів, де засідали парламенти і де приймали іноземних посланців.

Сьогодні Софійський собор відомий своїми унікальними фресками 11 століття (понад 3000 кв. м) і мозаїками (260 кв. м). Розміри собору наступні: (Довжина - 41,7 метрів\ ширина - 54,6 метрів\ висота головного купола до зеніту - 28,6 метрів).

Його вражаючі розміри, інтер'єр і складна структура є моделлю середньовічного всесвіту, а вигляд ззовні відображує образ Єрусалиму в небі. Стіни викладені з натуральним каменем - рожевого кварциту та граніту. Храм має пірамідальний, ступінчастий силует: центральний великий купол оточений 12 банями, з трьох боків до нього примикають дві відкриті нави (одна зовнішня і дві внутрішні), а п'ять нефів зі східного боку завершуються апсидою.

Рис. 4. Софійський собор.

Архітектура Софійського собору гармонійно поєднується з інтер'єром.. Головний вівтар і купол, що по центрі, храму прикрашають унікальні мозаїки, а ніші на фасаді та колони монастиря -прикрашені фресками. Музиканти, міми, танцюристи, перегони на колісницях і акробати також зображені на фресках, які були написані між 17 і 19 століттями і присвячені релігійній тематиці. Тут є портрети князя Ярослава, а також портрети його родини.

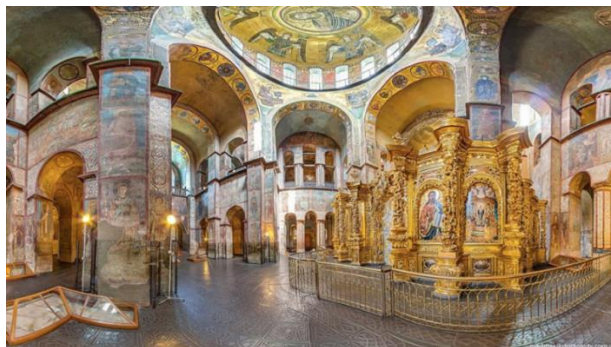

Рис. 5. Інтер'єр Софійського собору..

Заповідник Софія Київська охоплює:

ПОЗИЦІЯ

- Софіївський собор – найголовніша християнська святиня всієї Східної Європи, головний храм України.
- Дзвіницю – український національний символ та символ столиці. Збудована в 1699 – 1706 роках у стилі козацького (українського) бароко

- Брану Заборовського – найяскравіший зразок українського бароко, побудована у 1746 році. Це західний парадний в'їзд від Золотих воріт до резиденції митрополитів.
- Будинок митрополита – колишня резиденція митрополитів київських, зараз входить до музейного закладу. Є пам'яткою палацової архітектури XVIII століття.
- Бібліотеку Ярослава Мудрого. Вперше про неї згадується в 1037 році, як про першу бібліотеку Київської Русі. Книгами займалися ченці.
- Малу або Теплу Софію – трапезна церква монастиря. Будувалася з 1722 року по 1730 рік..
- Хлібню – збудована у 1722 – 1730 роках як пекарня Софіївського монастиря. Пізніше була перебудована під управління єпархією – консисторію. Зараз це виставкові зали.
- В'їзну вежу на півдні – в'їзд на територію Софіївського монастиря зі сторони Володимирської вулиці.
- Братський корпус, де розташовувалися чернечі келії Софіївського монастиря. Пізніше був перебудований на господарські приміщення та стайні.
- Семінарію (бурса) – будинок будувався як монастирські келії, де жили ченці. За часи митрополита київського Болховітінова використовувався як митрополичі покої. Пізніше, після закриття монастиря, в келіях розмістили бурсу – духовну школу, яка проіснувала до 1917 року..

Табл 1.6.. Пам'ятки, які охоплює Заповідник Софія Київська

Вишгородський історико-культурний заповідник

У 1994 році засновано вишгородський історико-культурний заповідник. Створений він з метою, щоб зберегти пам'ятки історії культури та археології Вишгорода. У 9-му та 12-му століттях це місто було 2-ю столицею після Києва правителів Русі України. Вишгородський історичний музей вважається Найдавнішим структурним підрозділом, він був створений у 1982р. в будинку Клюк ви. Там можна Розглянути макет «Ольжиного граду», побачити печатку князя Ізяслава Ярославича 11-12 століття.

Для відвідувачів є можливість розглянути колекцію виробів Межигірської фарфоро-фаянсової фабрики, там вперше застосовували друк на посудинах, а А також можна пройти майстер-клас По створенню власних виробів.

На території Вишгородського історико-культурного заповідника зберігся дитинець, який є оточений валами, з із залишками давньоруського храму та оборонних споруд 9-го 13-го століть, частину стіни Борисоглібського храму 1074-й — 1112 років. До заповідника належить дівча «Школа археолога»

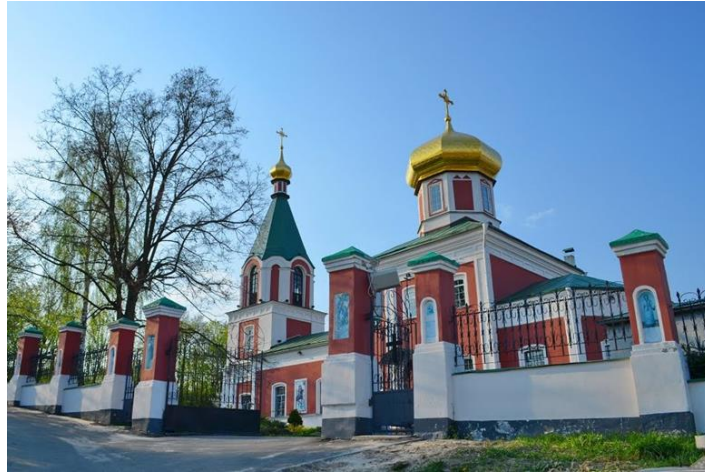

Рис. 6. Борисоглібська церква, Вишгород.

Національний історико-культурний заповідник "Чигирин"

Національний історико-культурний заповідник "Чигирин" складається з 18 ділянок. Також до нього належать 5 ділянок окремих пам'яток, що розміщені поза границями заповідника.

Рис.7. Національний історико-культурний заповідник «Чигирин»

Ділянки заповідника призначені, для охорони зони історичних пам'яток; адмін-приміщень, музею, виробничої бази заповідника; для території туристично-відпочинкових об'єктів.

Заповідник охоплює:

місто Чигирин
село Суботів
Стецівка
Медведівка
Урочище Холодний Яр
Атаманський парк

Табл.1.7. Заповідник охоплює територію

Серед пам'яток варто виділити:

Замкова гора Б. Хмельницького
Дуб Максима Залізняка
Сухі колодки
Три криниці
Залізнякава криниця та інші..

Табл.1.8 Пам'ятки заповідника.

Національний заповідник «Хортиця»

Національний заповідник "Хортиця" (Запорізька область), заснований 18 вересня 1965 р.. а у 1993 році отримав статус національного. Заповідна зона "Хортиця» охоплює території острова Хортиця та прилеглі острови і скелі.

На ділянках заповідника збереглось 36 пам'яток історії та археології, які показують історію козацтва, кургани та поселення доби бронзи, раннього заліза, скіфського часу... Фондова колекція заповідника складається з ікон, одягу, зброї та предметів побуту.

Про місце Хортицю, ширяться безліч різних легенд, міфів, переказів. Кургани і гробниці приблизно ровесники єгипетських пірамід і кромлехів.

Рис.8. Національний заповідник «Хортиця»

«Запорізька Січ» це комплекс завдяки якому можна відчутти справжню атмосферу за часів козацтва і ознайомитись з традиціями та побутом, військовим спорядженням козаків.

Національний заповідник «Давній Галич»

Національний історико-культурний заповідник "Давній Галич", що розташований у Івано-Франківській області – заснований 8 лютого 1994 року у м. Галичі.

11 жовтня 1994 року одержав статус Національного заповідника. Від того часу почалося відродження історичного минулого відомого у минулому Галича. Заповідна зона охоплює історико-культурну ділянку княжого міста і охоплює територію близько 80 кв. км. За період свого функціонування Заповідник виконує головне завдання, яке полягає у дослідженні, відновленні, збереженні та популяризації історико-заповідної спадщини Галича.

Заповідник охороняє історико-архітектурні пам'ятки:

Назва
церква св. Пантелеймона
Успення Богородиці
Різдва Христового
Княжа криниця
Митрополичі палати
Галичина могила

Табл.1.9. Пам'ятки заповідника

У Заповіднику завжди діє загальна науково-дослідницька експедиція. Вона кожного року додає до фонду нові знахідки з історичного та літописного минулого. Там проводять наукові конференції, видають монографії, каталоги, альбоми, путівники, виходить тижневик "Дністровська Хвиля". За 10 років існування науково-дослідної установи зроблено чимало: створено матеріальну та наукову базу, досліджено і передано у музей пам'ятки історії та культури, що знаходяться на території колишньої столиці Галицько-Волинського князівства, видано ряд відомих книг, збірників, буклетів тощо.

Рис.9. Національний заповідник «Давній Галич»

Історико-культурний заповідник «Старий Луцьк»

Луцький державний історико-культурний заповідник "Старе місто" у Волинській області займає площу - 41 гектар. До комплексу Заповідника належить замок Люберта, руїни оборонної стіни і вежі князів Чарторийських у Нижньому замку, старовинні церкви тощо.

У заповіднику часто проводяться виставки, різні культурні і мистецькі заходи (наприклад, Всеукраїнський фестиваль "Меч Луцького замку" (рицарські змагання), Національний фестиваль флористики, Міжнародний фестиваль "Поліське літо з фольклором", Всеукраїнський фестиваль "Берегиня", фестиваль дзвонарського мистецтва "Благовіст Волині").

Попри всі складнощі, з якими доводилась стикатись, і майже цілковиту відсутність фінансування, заповідник набуває рис, характерних старому Луцьку. На місці зруйнованих війною кам'яниць будуються нові, стилізовані під старовину. Заново відбудовано вул. Братковського. На базі найстарішої в Луцьку аптеки створено музей фармації. Відкопано і поновлено фрагменти останнього мосту через протоку Глушець.

Також у Луцьку планують відновити храм Іоана Богослова та Хрестовоздвиженську церкву, завершити реконструкцію Ринкової площі і замку Люберта, відкрити маршрут підземним містом. Щоб задумане здійснилося, потрібна підтримка держави. Але у Луцьку вважають, що історія варта інвестицій. Тоді вона працюватиме на майбутнє.

Рис.10. Історико-культурний заповідник «Старий Луцьк»

Державний історико-культурний заповідник «Тустань»

Місто-фортеця Тустань – відомий наскельний оборонний комплекс, відоме ще як "Скеля Довбуша". В околицях нинішнього села Урич на скелі Камінь розташовані перші укріплення, які було збудовані білими хорватами в IX ст.

Дерев'яні конструкції вбудовані в скельний масив (збереглися пази та вирубки в скелі, за якими проведено реконструкцію).

Фортеця Тустань у минулому вважалась надійним опорним пунктом Київської Русі, згодом Галицько-Волинського князівства. В 1241 році вона була зруйнована ордою хана Батия, а в 1340 році її захопив і відновив польський король Казимир Великий як фортецю для короля. Останнім власником у XVI столітті був польський магнат Бліщинський. Після його власництва фортеця стала незначимою та пропала з літописів. Він по праву вважається одним з найпейзажнішим місцем Західної України. Оборонна фортеця Тустань – це справжня історико-археологічна пам'ятка, яка пов'язана з архітектурою і природою, та не має собі подібних в Європі. Історична фортеця записана до списку видатних пам'яток історії та культури, які вимагають негайної реконструкції.

Рис.11. Державний історико-культурний заповідник «Тустань»

Декілька років тому, на території заповідника археологи знаходили знаряддя праці і зброї, чоловічі персні,. У 1972 році археолог Роман Багрій знайшов на території бронзову булаву, а пізніше і бронзовий складний хрест, в якому носили святі мощі. Крім того, були виявлені залишки одиничних

поховань, склепів, печери, сходи, підскельні коридори, колодязь і дві цистерни для води.

Державний історико-культурний заповідник «Межибіж»

Меджибіж – селище міського типу, розташоване на місці, де зливаються дві річки – Південний Буг і Бужок.

Перша літописна згадка датована 1146 року. «... Ізяслав же, водивши Всеволодовича Святослава до хреста, дав йому Божський і Межибоже, (всього п'ять городів ...)», читаємо у «Літописі руському».

Рис.12. Державний історико-культурний заповідник «Межибіж»

У Меджибожа найвідомішою пам'яткою є фортеця XVI-XIX ст..

Історія цієї фортифікаційної споруди пролягає глибини віків, вона посідала осоливе місце місце серед середньовічних фортець світу.

Історію її за часів України-Русі вивчено мало. Існуючі архітектурно-археологічні пам'ятки підтверджують записи літопису. На території виявлено рештки матеріалу XII-XIII ст., виявлено поховання XIII сторіччя за тереном цих укріплень, які припадають на часи татарського нападу, що показують існування поселення в цей період.

Меджибізький замок цінна пам'ятка архітектури України, яку перебудовували, нищили нападники-вороги і знову відновлювали люди.

Державний історико-культурний заповідник «Поле Полтавської битви»

Державний історико-культурний заповідник «Поле Полтавської битви» знаходиться у м. Полтава площею близько 700 гектарів. Він входить до списку

Державний історико-культурний заповідник «Буша»

Державний історико-культурний заповідник «Буша» це пам'ятка національного значення. Своєю великою кількістю історико-археологічних пам'яток, легенд і таємниць, має вплив на кожного.

В основу заповідника покладено історичні пам'ятки культурної спадщини. На ділянці заповідника знаходяться 2 національні пам'ятки: скельний храм II-V-XVI ст., підземні ходи та оборонна фортеця XVI - XVII ст., міська ратуша XVI ст., а також багаточисельні поселення трипільської, скіфської, пеньківської та давньоруської культури, середньовічне кладовище, Гайдамацький яр - геологічний пам'ятник та унікальна каньйоноподібна долина.

Для відвідувачів заповідник пропонує найбільший у Європі музей історичних скульптур під відкритим небом. Це місце має свої гранітні кар'єри. В основу заповідника покладено близько двохсот робіт з каменю і граніту, здебільшого це козаччина і релігійна тема.

Рис.14. Державний історико-культурний заповідник «Буша»

Символічним елементом Буші є кам'яна вежа. Буша відома в історії України як «одна зі славних віх визвольної війни 1648-1654 років», під проводом Богдана Хмельницького. Тоді це було велике місто Брацлавщини з замками, підземними ходами та баштами. Одна з них зберегла ту епоху для нас і до сьогодні.

Корсунь-Шевченківський державний історико-культурний заповідник

Заповідник розташований у красивому місці – на острові Коцюбинського та інших острівцях, оточених водами річки Рось міста Корсунь-Шевченківський. На території розташований гарний, доглянутий парк з дитячою ігровою зоною.

Рис.15. Корсунь-Шевченківський державний історико-культурний заповідник

Заповідник сформований способом об'єднання різнопрофільних музеїв, історико-культурних пам'яток. Створений з метою, вивчити та популяризувати об'єкти історичної спадщини та природних пам'яток Корсунщини, забезпечити їх охорону і правильне використання.

До складу даного заповідника входять:

ПОЗИЦІЯ

Історичний музей
Художня галерея
Ландшафтний парк
Палацовий ансамбль
Башта-бельведер
Музей історії Корсунь-Шевченківської битви
Літературно-меморіальний музей Івана Нечуя-Левицького (селище Стеблів)
Меморіальний музей Кирила Стеценка (село Квітки).

Табл.1.10. До заповідника входять.

Державний історико-культурний заповідник "Нагуєвичі"

Державний історико-культурний заповідник "Нагуєвичі" (Park of Naguevychy) є популярним скансеном, що розташований на території маєтку родини Франків. Він діє й до сьогодні, як ділянка для збереження і відображення історичного минулого життя І. Франка. Заповідник забезпечує розвиток національної культури та патріотизму.

Рис.16. Державний історико-культурний заповідник "Нагуєвичі"

Основне завдання заповідника полягає, у тому, щоб популяризувати життя і творчість українського поета Івана Франка через культурний заповідник.

Місцевісць, де народився Іван Франко називався -Сольне, бо був багатий на соляні джерела. Багато людей які займалися соляними промислами прибували в цей край. Адже, технологія видобування солі була нескладна. У нагуєвицькій жупі було 3 вежі, у яких виробляли топки, і одна вежа, у який виготовляли бочкову сіль.

В Українському заповіднику діють:

ПОЗИЦІЯ	ЛИЧЕСТВО
<p>1. Літературно-меморіальний музей Івана Франка із скульптурною композицією «Іван Франко і світова література» та будинком літератора. Туристи мають змогу не тільки ознайомитися із музейними експонатами архіву Івана Франка, але й з артефактами пов'язаними із історією Нагуевич та околиць. Найціннішими експонатами музею є метричні та амбарні книги, «золота книга» Дрогобицької василіанської нормальної школи ХІХ ст., в якій записано ім'я та прізвище учня – І. Франка і його однокласників та вчителів, численні прижиттєві видання його творів, посмертна маска мислителя та ще багато цікавого.</p> <p>2. Музей «Садиба Івана Франка» Навпроти літературно-меморіального будинку, через дорогу розташована музей-садиба батьків І. Франка, яка відтворена за етнографічним нарисом письменника «Моя вітцівська хата» ще у 1981 році. До садиби входять хата, кузня Якова Франка – батька письменника, стодола, криниця, пасіка та незрівняний яблуневий сад. У хаті хранителі музею зберігають речі, яких торкалась і рука Івана Франка: книжки, за якими він навчався, сервіз, який він подарував на весілля своїм родичам під час відвідин села, обідній стіл родини, ікони, фотокартки молодого Франка, речі того часу, які, можливо, знаходились в хатах сусідів поета, або навіть в його хаті, колиска, піч та ін. З 2014 року музей-садиба батьків І. Франка бере участь у програмі «Найкращі пам'ятки України – обрані Народом».</p> <p>3. Заповідний художньо-меморіальний комплекс «Стежка Івана Франка» До складу котрого входить заповідна лісова зона та кілька скульптурних композицій: «Стежка Івана Франка» – де Іван Франко творив свої перші шедеври, «Галявина казок» – де разом із екскурсводами оживає «Лис Микита», парк із давнім ставком, літній театр, сакральна каплиця Різдва Пресвятої Богородиці, а також маршрут для велотуристів «Франко-Ровер», котрий тягнеться в 1 км до чудотворного джерела «Ярина».</p>	

Табл.1.11. До заповідника входять.

1.2 Світові зразки історико-культурних заповідників

Дерев'яні костьоли на півдні Малої Польщі

Південно-східна частина Польщі – це регіон з низькими горами, де можна побачити чудові краєвиди та вражаючу архітектуру. Історія Малої Польщі позначена не лише потужними кам'яними замками, а й багатьма дерев'яними церквами та соборами, які зачаровують не лише своєю конструкцією, а й мальовничими геометричними формами.

Архітектурний ландшафт цієї сільської місцевості Малопольщі прикрашають невеликі під'їзди та старовинні садиби, збудовані згідно з польською традицією та «з волі неба». Деяким з місцевих церков сотні років, і хоча їх будівлі побудовані з простого дерева, а не за проектами відомих архітекторів, вони все ще користуються заслуженою популярністю.

Заповідник включає шість дерев'яних костелів Нижньої Польщі входять до списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Найдавнішим серед них є костел Вознесіння Господнього в Гахові, збудований у XV столітті з ялицевих брусів і вкритий гонтом. Це найбільша зрубна церква у світі, всередині якої збереглися фрагменти поліхромії. Особливо цінна пам'ятка архітектури вважається церква Всіх Святих у Близному, збудована на початку XV-XVI століть, також вкрита гонтом, а всередині можна побачити фрагменти готичних і ренесансних розписів.

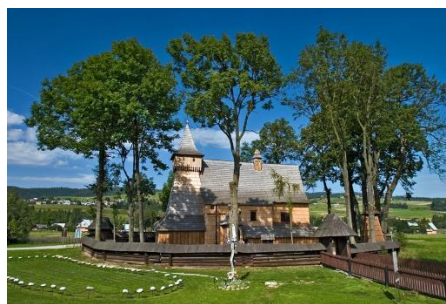

Рис.17. Дерев'яні костьоли на півдні Малої Польщі

Костел Святих Пилипа та Якова в Сеньковому вирізняється оригінальною високою конструкцією даху та гармонійною формою. У церкві св. Михаїла Архангела в Бінаровій можна побачити цінну поліхромію та дерев'яну скульптуру Богоматері кінця XIV ст.

Кшиштопур

Палац **Кшиштопур** був розроблений як унікальний символ календаря. Кожна його вежа відповідає числу кварталів у році, великі кімнати вказують кількість місяців, менші кімнати - тижнів, а кількість вікон - 365.

Перекриття стелі у столовій було зі скла, відвідувачі мали можливість спостерігати за екзотичними рибками.

Сьогодні палац виглядає як велична, вражаюча руїна посеред поля XVII століття. Багато старовинних замків було знищено в ході Тридцятирічної війни. Замок у Мальборку на той час був оборонним, а Замок-велетень Ксьонж переживав повторну перебудову.

Замок palazzo in fortezza що розташований у Замості відбудовували після пожежі. Проект Лоренцо Сенеза, італійського архітектора.

Поблизу в Підгірцях, відомий Андреа дель Аква звів величний замок для гетьмана Конєцпольського. Замки були, втіленням ідеї і виразу особи господаря. Нестандартний за планом чотирьохповерховий палац збудований на основі місцевого каменю-піщаника та цегли. Біля палацу є сад.

Замок Кшиштофа, який будувався протягом 13 років за проектом Лоренцо Сенези на запрошення воєводи Оссолінського, використовував передові технології свого часу. У замку облаштували ліфти та туалети, системи опалення та вентиляції та навіть баню. Незважаючи на тривалий період будівництва, замок так і не був повністю добудований.

Рис.18. Кшиштопур

Марієнбург (Мальборк): замок

Орденський замок Марієнбург (нім. Ordensburg Marienburg), вважається найгарнішим у Європі, та найбільш-середньовічним замком, побудованим з

цегли, у світі. Він започаткував однойменне місто (зараз місто Мальборк в Польщі), був резиденцією Великого магістра Тевтонського ордену з 1309 по 1456 роки. Це неймовірна пам'ятка Світової спадщини ЮНЕСКО.

Замок на честь Діви Марії був побудований тевтонськими рицарями на березі річки Ногат (гирло Вісли) в 1274 році. В 1309 році в нього з сусідньої Венеції (не плутати з Венецією на Адріатиці) переїхав Великий магістр ордену. Впродовж XIV століття замок розширювався та перебудовувався. За стінами опинилася територія площею в 210 тис. кв. м., а кількість мешканців замку в найкращі роки наближалася до трьох тисяч.

Замок складається з таких територій:

1. Високий замок (житло лицарів-ченців)
2. Середній замок (приміщення для чиновників і парадні зали для прийому гостей)
3. і Низький замок (стайні, пекарні, майстерні та інші допоміжні служби).

Табл.1.12. Резиденції на території Замку.

Найпотужнішу фортецю Європи можна виділити з типовим виглядом оборонної системи на території колишньої хрестоносної Пруссії. Місто, яке лежить біля підніжжя замку. З 1280 року там жив і працював комендант у замку, а з 1309 року він є резиденцією Великих магістрів. Під час завоювань пруських земель хрестоносцями Марієнбург став головним політичним, економічним, військовим і регіональним центром.

Рис.19. Орденський замок Марієнбург

Фортнця в Замості

Однією з головних архітектурних пам'яток Замостя є старовинний замок, який не змогли здобути ні козаки під час повстання Хмельницького, ні шведські війська під час шведського потопу. Останніми роками тут тривають активні

будівельно-реставраційні роботи з відновлення колишнього славного бастіону. Кожну атаку Замойський замок відбивав гідно.

Головним архітектором цього родового замку був обраний італійський майстер будівництва Бернардо Морандо. Це неймовірне місто з вражаючою архітектурою епохи Відродження та оточене потужними стінами стало справжньою перлиною.

Рис.20.Фортеця в Замості.

Але в наступні століття оборонний мур навколо Замостя поступово занедбаний. Більшість з них були повністю знищені. У більш-менш пристойному стані залишилася лише фортеця, яка за первісним виглядом мала назву «Гвезда».

Процес реставрації цих уцілілих частин Замойського бастіону триває і триває швидкими темпами. Туристи, які відвідують околиці Любліна, вже можуть побачити залишки цієї чудової споруди.

Абатство Святого Петра

Бенедиктинське абатство Святого Петра розташоване в історичному центрі Зальцбурга, неподалік від гори Менхсберг. Заснований у 690 році єпископом Рупертом, який згодом став покровителем Зальцбурга, цей монастир діє й сьогодні. Деякі частини монастирського комплексу, а саме головна церква Сан-П'єтро, відкриті для туристів.

Абатство Сан-П'єтро складається з комплексу будівель 17-18 століть, який включає три двори і головну монастирську церкву Сан-П'єтро. Цей собор, який будувався з 1143 року, був значно відреставрований разом з основними монастирськими спорудами. Сучасна архітектура собору вирізняється стилем

бароко, з особливим акцентом на двох вишуканих куполах, які прикрашають собор, і його високу дзвіницю.

Інтер'єр собору Святого Петра вражає красивою ліпниною з унікальним орнаментом. Кафедральний собор, що має просторий інтер'єр, оснащений 17 вітварями, в тому числі головним, розробленим кремським майстром Мартіном Йоганном Шмідтом у стилі бароко та рококо. Повне внутрішнє оформлення костелу було завершено наприкінці XVIII ст.

Рис.21. Абатство Святого Петра

У 1444 році в правому нефі собору були урочисто поховані тіла покровителів Зальцбурга святого Руперта і святого Віталія. У церкві також поховані сестра Моцарта Марія Анна і брат композитора Йозефа Гайдна Йоганн Міхаель.

Абатство Сан-П'єтро розташоване біля гори Монксберг, де збереглися стародавні катакомби, в яких тисячі років тому жили перші християни. Тут також є старе кладовище, найстаріше у всьому Зальцбурзі, з надгробками та унікальними пам'ятниками, датованими 1288 і 1300 роками.

Церква Серця Христового

Церква Серця Христового — неоготичний храм в австрійському місті Грац. Будівництво церкви було розпочато в 1881 році під керівництвом архітектора Георга Гауберрайзера, який був уродженцем Граца і мав досвід роботи архітектором Мюнхенської ратуші. Процес будівництва тривав 6 років і завершився в 1887 році. Костел вражає своєю неоготичною архітектурою, особливою рисою є центральна нава. За висотою ця церква знаходиться на третьому місці в Австрії після Святого Стефана і Нового собору в Лінці і досягає

109,6 метрів. Освячення церкви відбулося 5 червня 1891 року, а парафіяльна церква почала свою діяльність лише 10 жовтня 1902 року.

Рис.22. Церква Серця Христового

У церкві представлені вітражі, що визначаються яскравим прикладом вітражного мистецтва в готичному стилі, часто рідкісним для Австрії. З обох боків центрального нефа розташовані невеликі каплиці з настінними розписами. Усі бронзові дзвони були демонтовані під час Першої світової війни, і на їхнє місце були встановлені сталеві дзвони.

Церковні фрески створені художником Карлом Каргером. 12 фресок складають замкнутий цикл, який розпочинається з поклоніння Христу і завершується розп'яттям. Кожне з 12 зображень супроводжується пояснювальною цитатою з Біблії. Під час підготовки до століття церкви у 1991 році вітвар був відновлений у 1988 році архітектором Густавом Трогером.

Церква бенедиктинського абатства в Яку, Угорщина

Пам'яткою угорського романтизму, яка існує й сьогодні, є храм бенедиктинського абатства в Яку, розташована неподалік від Собатея. Побудована в 1220 році, ця тринавна базиліка, що не має трансепта, вражає своєю архітектурною величчю. Він має напівкруглі східні апсиди та дві вежі на західному фасаді з двосхилим дахом.

Фасади церкви доповнені арочними фризами, що свідчить про вогомість лангобардської архітектури. Особливу увагу привертає портал перспективний за

проектом Вімперга між двома вежами. Ця церква є важливим свідченням архітектурного стилю та майстерності того періоду в Угорщині.

Рис.23. Церква бенедиктинського абатства в Яку, Угорщина

Вишеградська фортеця — угорський замок Дракули

Біля підніжжя гори, на якій розташована Вишеградська фортеця, майже на самому березі річки Дунай, розкидані руїни однієї з найвидатніших споруд епохи Відродження - мармуровий палац короля Матяша Корвіна.

На жаль, в даний момент вдалося відновити лише частину палацу Матяша, але це все ще дозволяє судити про колишню розкіш та велич цієї споруди. Відвідувачі можуть насолоджуватися вражаючою архітектурою та відчутти атмосферу історії, яка оточує цей знаковий палац у Вишеграді.

Рис.24. Вишеградська фортеця

Фортеця була збудована в XIV столітті на вказівку імператора країни Кароля Роберта. Пізніше стіни фортеці обирали для ув'язнення Імператор Сигізмунд Люксембурзький і Влад Цепеш III (Дракула). Згідно з однією з легенд, у підвалах фортеці Влад Цепеш вчиняв жорстокі вчинки над утримуваними тваринами. Інша версія історії стверджує, що, прибувши до Угорщини, Цепеш став розсудливим і перебував у Вишеградській фортеці не як у полоні, але під "домашнім арештом". Незабаром Влад Цепеш Драгула, отримавши схвалення короля, узяв участь в шлюбі з його кузиною, і обидва щасливо та тривалий час проживали в башті Соломона.

РОЗДІЛ II. МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕНЬ

Метою дослідження є ретельне вивчення об'єктів архітектури та містобудування з метою не лише розуміння їх як продукту матеріального світу, а й визначення їх потенціалу та можливостей використання як фактора, що сприяє сучасному економічному розвитку країни. регіон. Це включає в себе ретельний аналіз історичних і архітектурних особливостей власності, а також їх впливу на місцеву громаду та економіку.

У цьому дослідженні була розроблена методологія для досягнення цілей програми. Початковим етапом було вивчення літературних джерел для аналізу архітектурних та ландшафтно-просторових характеристик створення історико-культурного заповідника. Це включало аналіз інформації про архітектурні особливості об'єктів та їх вплив на ландшафт.

Наступним етапом було виконання аналітичного графічного зображення зовнішніх меж земельної ділянки, меж сільськогосподарських ділянок та земель, обмежених у користуванні та правах інших осіб.

Об'єктом дослідження є одні з головних архітектурних пам'яток Брухналя, а саме:

<ol style="list-style-type: none"> 1. Фортеця Дукля 2. Римо-католицький костел Святої Трійці 3. Церква святої Трійці 4. Скульптура Св.Яна 5. Пам'ятний Хрест 6. Школа 7. Урочище Ліс

Табл.2.1. Історико-архітектурні пам'ятки Брухналя.

Дослідження показали, що значна частина історичної забудови була повністю знищена, але костел і костел залишилися в більш-менш збереженому стані. Незважаючи на те, що інші архітектурні об'єкти втратили свій первісний вигляд, ці культові споруди мають велику історико-культурну цінність і можуть привернути увагу туристів.

Під час ретельного огляду зазначених об'єктів на місці вдалося проаналізувати фізичний стан пам'яток культури цього регіону. Під час огляду виявлено основні ознаки, втрачені та пошкоджені елементи об'єктів культурної

спадщини. Освічене місцеве населення висловлює свою віру в надзвичайну цінність історичних будівель і споруд і заохочує їх збереження як спадок для майбутніх поколінь і для збереження культурної спадщини. Особливий акцент на окремих об'єктах, наприклад, на фортеці, видається важливим для визначення і відтворення їх так званого первісного вигляду. Цього можна досягти шляхом визначення та відтворення ідеальної моделі, яку створює реставратор на основі вигаданого зображення будівлі.

Для костелу Святої Трійці негайно потрібно провести сучасну наукову методику ремонтно-реставраційних робіт, яка охоплює такі реставраційні прийоми: зміцнення, заміна, відтворення, реконструкція, доповнення.

Основною метою досліджень є створення історико-культурного заповідника «Брухналь», який визначатиметься прекрасною архітектурою та захоплюючою історією, що стане важливим об'єктом для туристів. Аналізуючи досвід інших країн у розробці подібних проектів, можна зробити кілька висновків. По-перше, слід звернути увагу на те, що багато країн, які мають обмежену кількість історичних будівель, успішно використовують їх у туристичних цілях, одержуючи значні прибутки. Зокрема, вітчизняні приклади свідчать про те, що через недосконалість законодавства туристичне використання пам'яток фортифікації використовується рідко, оскільки потребує значних фінансових та організаційних вкладень. На державному рівні відсутні системні нормативно-правові акти щодо розвитку туризму, що суттєво обмежує налагодження ефективної роботи у сфері туризму.

Пропоную проект, який сприятиме ефективному використанню історичних пам'яток для розвитку туризму. По-перше, на території цих об'єктів можна організувати різні фестивалі та етнокультурні заходи, які відзначатимуть історію кожної пам'ятки. Для цього важливо створити інформаційні сайти та портали, які надають повну інформацію про саму пам'ятку та туристичну інфраструктуру регіону. Такий інноваційний підхід суттєво покращує процес становлення та розвитку історико-культурного заповідника, робить його більш туристично привабливим та сприяє збереженню культурної спадщини.

РОЗДІЛ III. ІСТОРІЯ

3.1 Припущення

Археологічні знахідки, описані археологом Миколою Пелецишиним, засвідчують, що люди освоїли територію села ще в далеку споху мезоліту (XII-VI тис. до н.е.). Родова община, що мигрувала на Яворівщині в пошуках дичини та плодів, тимчасово оселилася в околицях Брухналя. Знайдено близько десяти крем'яних пластинок завдовжки до 4 см, кілька крем'яних скребачок, два крем'яні ядрища, з яких сколювали пластинки завдовжки 3-3,5см, відбійник для сколювання пластинок з ядрищ. Зібрані на схилі біля дамби.

Мандруючи слідами поселень епохи міді-бронзи (IV-II тис. до н. е.), натрапляємо на сліди перебування на території Брухналя тіцінецького населення, які займалися розведенням худоби та полюванням. На західній околиці села були знайдені уламки глиняного посуду та крем'яних знарядь. Ймовірно, саме там розмістилося поселення. З часом община покинула обжиту місцевість.

На початку першого тисячоліття, проникають нові групи населення, які просуваються долинами й берегами річок. Сліди цих поселень виявлено на території Брухналя. Луличани - давнє землеробське населення, яке прийшло з південних передгір'їв Карпат. Лужицькі поселення розміщувались переважно поблизу водойм, та існували за рахунок розведення худоби; побут був простим. Відомі лише кілька місць, де луличани залишили свої поховання. Одне з них було виявлено в околицях Брухналя. Саме тут, у розлогій долині річки Гноєнець (яка тече до річки Шкло), на підвищенні, яка має вигляд великої дюни, група людей, вочевидь, близьких родичів, заснувала поселення. Незабаром поблизу поселення з'явився могильник. Поховання померлих родичів було у глиняних урнах, відповідно до звичаїв лужицької людності (яка практикувала спалювання померлих на спеціальних майданчиках могильника та збирання попелу у глиняний посуд чи неглибокі ями).

Розкопки свідчать, що поселення було короточасним, речей тут залишилось мало (крім черепків ліпного посуду, майже нічого не знайдено).

Як припускає М. Пелещин, «жителі поселення займалися переважно скотарством, а інші заняття, зокрема землеробство, мали допоміжне значення». Невідомо, яких саме тварин вони розводили, бо на місці поселення не знайдено кісток.

На зміну лужицькому населенню прийшли общини висоцької культури. На східній околиці Брухналя, на піщаних горбках посеред долини, розкинулось висоцьке поселення, свідченням існування якого є черепки від посуду, що часто виходив з ужитку і залишався на покинутих місцях. Поселення було невеликим, недовготривалим, мешканці займалися розведенням худоби. Воно входило до складу своєрідного місцевого осередку, що об'єднувало родові общини, осілі в околицях сучасних сіл Прилбичі, Чолгині та ін. Общини, осілі на відстані кількох кілометрів одна від одної, підтримували тісні стосунки між собою.

Вочевидь, місце, на якому розташоване сучасне село, було привабливим для древніх общин. В III-IV ст. н. е. чергова община осіла на брухнальських землях. Поселення розташувалось на північному сході від Брухналя, в південній околиці невеличкого присілку Ліс. Старожили пригадують, що колись тут була рівнинна місцевість та ліс, звідки й пішла назва присілка.

Сліди поселення виявлені на одній із дюн (її називають Грабиною), що височіють у долині, якою текла невелика річка Терновиця з низькими піщаними берегами. Археологи натрапили на залишки двох жител. На тому місці, де колись стояла будівля, залишилося невелике заглиблення у піщаному ґрунті, заповнене чорною землею. Контури житла невиразні, однак помітно, що найбільші розміри становили 6,5х5 м, у центрі ж глибина сягала 0,5 м. Саме тут розміщувався глиняний черінь для вогнища.

Аналізуючи знайдені у житлі речі, можна припустити, що чоловіки вміли виплавляти залізо з болотної руди, якої було вдосталь (на місці поселення знайдені шматки шлаку із вкрапленнями заліза). Мешканці користувалися ліпним і гончарним посудом.

Цікавою знахідкою став кам'яний розтирач, швидше за все, залізної руди; сильно стертий кам'яний брусок для гостріння залізних ножів й кіс.

Знайдена одна шпора з конічним шипом та залізний наконечник стріли до лука свідчить про те, що житло належало озброєному чоловікові, можливо, воїну - вершнику.

Давні поселення, які час від часу виникали на території сучасного Брухналя:

Кам'яний вік Мисливська стоянка (східна та західна околиці села) [середній кам'яний вік, або мезоліт XII-VI тисячоліття до н.е.]
Епоха міді-бронзи [IV-II тис. до н.е.]. Поселення тщинецького населення (західна околиця села)
Лужицьке поселення (долина річки Гноєнець) [XIV-V ст. до н.е.]
Висоцьке поселення (східна та західна околиці села)
Перші століття н.е. Поселення III-IV ст. (присілок Ліс)

Табл.3.1. Давні поселення на території Брухналя.

3.2 Княжі часи

Поселення на території сучасного села Терновиця було залишено в IV столітті до н.е. Згідно з переказами, лише в 12-13 століттях на одному з високих пагорбів в цьому районі була побудована фортеця під назвою Дукля. Про існування цієї фортеці свідчать виявлені під час будівельних робіт у 1956-1960 роках фортечні вали та залишки мосту.

Походження назви невідоме, однак однією з версій може стати наступна: 1) Дукля - похідне від слова «дука» - багата людина, багач, багатій»; 2) Дукля - похідне від лат. *dux* - «вождь, воєвода» (так, С. Роспанд у праці *Słownik nazwisk śląskich. Cz.I.-Wrocław etc., 1967* - виводить польську особову назву *Duk* від апелятива «князь»).

Можемо припустити, що Дукля стала боярським поселенням. Зручне місцерозташування, мури, які могли захистити від нападів невеликих загонів кочівників, або, в випадку необхідності, й від збройних нападів вороже налаштованих сусідів - феодалів, залюдненість місцевості робили Дуклю привабливим об'єктом для боярських очей. Тож цілком вірогідно, що котрийсь з бояр оселився у фортеці, яка з часом перетворилась у світське містечко.

Отже, однією з можливих версій може бути така: на місці попереднього поселення, розташованого на важливому місцевому та транзитному шляху, з ініціативи місцевого населення або за рішенням князівства була побудована фортеця, в якій сидів боярин зі своєю свитою. Фортецю називали Дукля.

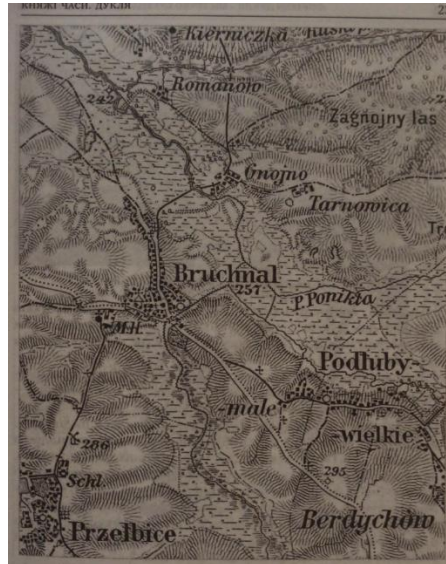

Рис.25. Поселення Брухналь з околицями на австро-угорській військовій карті 1878 року. (З архіву С. Корнієнка).

Виходячи з розповідей старожилів, археологічних знахідок, фортеця Дукля розташовувалась північніше сучасної дороги Городок-Терновиця, на східному початку села зі сторони Підлуб.

За одним припущенням, Дукля розміщувалась на пагорбі, розкинутому на правому березі безіменного потічка, який впадає у річку Гноєнець. Місцина, де, припустимо, розміщувалось городище, являє собою пагорб середньою висотою близько 5-6 м. Західна сторона пагорба, що проходить по правому березі потічка, є ламаною лінією загальною довжиною близько 500- 600 м. Вали створено у вигляді зрізу схилу пагорба й висипкою землі в сторону вершини. Біля вершини висота цієї земляної надбудови становить 2-3 м, по березі потічка - до 6-8 м.

За іншим припущенням, фортеця розміщувалась на пагорбі, розкинутому західніше від уже згаданого.

Місцина, де, припустимо, розміщувалась фортеця, являє собою прямокутник зі сторонами близько 80 м на півночі та на півдні, близько 80 м на

сході та близько 100 м на заході. Висота пагорба на даний час становить 5-6 м. Схили пагорба мають сліди обкопування з утворенням крутосхилу.

Рис.26. Ескіз Фортиці Дукля.

З півдня, півночі та сходу пагорб оточений безіменними потічками (їх відзначено ще на австрійських та польських мапах I пол. XIX ст.). Століття назад цей пагорб з півдня та півночі був також оточений багnistими широкими долинами, які слугували природними оборонними чинниками, в осінньо-весняний період майже унеможливаючи доступ ворожій кінноті.

Фортиця, зведена на пагорбі, була захищена укріпленим валом, який вінчав обкопані схили.

Рис.27. Пагорб, на якому була розміщена Фортиця Дукля.

З часом стару фортецю Дуклю було залишено. Припустимо, сталося це після захоплення даних земель німецькими магнатами з роду Гербуртів. Причинами залишення старої фортеці могли бути її повна руйнація, моровиця, або невідповідність її оборонних можливостей появі вогнепальної зброї, особливо артилерії.

Отож, нові землевласники закладають нову фортецю на лівому березі безіменного потічка, що був лівою притокою річки Гноєнець, на віддалі 250-300м від старого городища на пагорбі, витягнутому із заходу на схід (за 60-70м від костелу, розміщеного в центрі села, і на сьогоднішній день помітні рештки валу, а центральна частина села так і зветься - «Містечко»; немає сумнівів, що

історичний центр села був саме тут - Див. польові ескізи с. Брухналь 1849-го року). В загальному пагорб витягнутий з заходу на схід на 0,6 км, при ширині 0,3-0,4 км. Стратегічною перевагою нового місця було те, що пагорб, на якому звелася нова фортеця, з усіх сторін опоясувався водотоками з сильно заболоченими і заторфованими, як правило, незамерзаючими долинами, важкопрохідними для піхоти та кінноти літом та взимку. Спробуємо відтворити первісний вигляд нової твердині, відштовхуючись від архітектури оборонних споруд того часу, т. б. XIII-XIV ст.

Рис.28. Польові ескізи с. Брухналь 1849-го року

Отож, на одному з пагорбів, оточеному і захищеному природними чинниками, було зведено оборонну фортецю (на сьогодні тут стоїть римо-католицький костел й знаходиться центральна сільська площа). Городище було відносно великим, припустимо, внутрішнім діаметром понад 170-200 м, й, вочевидь, видовженої форми (форма городища зазвичай калькувала природний рельєф, за яким зводили мури). По овальному контуру (а, можливо, й прямокутному, важко сказати напевно) насипано оборонний вал (швидше за все, це був суцільний насип землі) висотою 2-3 м, який повторював обрис природного підвищення.

Дитинець (головна, найбільш захищена частина фортеці), вірогідно, був на західному краї твердині (де зведено костел). Фортечні стіни були дерев'яними, у вигляді частоколу. Єдина кам'яна споруда в Брухналі – костел - була збудована лише в I пол. XVII ст., тобто майже через 200 років від першої писемної згадки про дане поселення.

Городище було забудоване. Вочевидь, навколо твердині розташувалось селище, в якому проживало тамтешнє населення.

Зрозуміло, що ці припущення потребують археологічних підтверджень, які з кожним роком стають все складнішими. Брухналь, як поселення з багатовіковою історією, має багато напівлегенд та напівісторій.

3.3. Доба Феодалізму

У II пол. XIV ст., фортецю даровано німецько-польському магнату, коли землі Галицького князівства загарбала феодальна Польща, який перетворює твердиню у німецьку колонію, перейменовуючи Дуклю у Брухналь.

Нова назва населеного пункту, ймовірно, має німецьке коріння і може бути пов'язана з найменуванням «брухналь» (від німецького Bruchnagel — один із видів цвяхів), яке використовувалося в Галичині. Також є припущення, що це може бути утворення на основі «брухаль», яке походить від діалектного варіанту «брюхаль», або «брюхан» — "чоловік з великим брюхом; брюхатий" чи "череватий, пузатий". Антропонімічні матеріали особового імені Брухналь не підтвержені. Знаходимо слово «брухналь» у білоруській мові: брухналь - один із видів квітки.

Поява німецької колонії Брухналь, ймовірно, пов'язана з ініціативою польського намісника угорського короля Людвіга Володимира Опольського (1372-1378). Перші письмові згадки про Брухналь відносяться до XIV ст., коли земельний магнат Герберт з Фельштина заявив про свої права на села Брухналь, Прилбичі, Холгині та частину Підлуб. Герберт отримав ці села від Володислава Опольського в подарунок за військові заслуги, а також обіцяв надати військову допомогу в разі війни.

Власник Брухналя Гербурт, могутливо по ній земельний магнат, походив з роду саксонського князя Гербурта, який прибув в Угорщину та Моравію з військом Карла Великого. Уже звідси в 1378-му році його нащадки Фрідріх, Венцеслав та Микола Гербурти переселилися в Польщу (за часів правління Людвіга, короля Польського та угорського).

Цілком припустимим є те, що Гербурт (перший власник Дуклі з роду Гербуртів) чи один із його предків, володіє містечком Брухналь (можливо, в Європі є, чи було, таке містечко), або ж відзначився у битві поблизу цього містечка й отримав дворянський титул - де Брухналь. Тож Гербурт де Брухналь отримує західно-українське поселення Дуклю на Яворівщині, яку перейменовує у Брухналь (про це говорить і М. Худаш - «Брухналь-населений пункт, яким володіє Брухналь», а в окремих джерелах читаємо, що Дукля переходить у власність Йогана Гербурта де Брухналя - Johann Herborth de Bruchnal - та його братів, і одержує назву Брухналь, хоча в архівах така інформація не знайдена).

Місце Брухналь набуло значення через проходження Городоцького соляного шляху, відомого в давнину під назвою «Брухналь». Цей шлях сполучає Дрогобич із північно-західною Європою, в архівах Ганзейського союзу зберігаються документи про митні пункти на цьому шляху до Росії. Старий шлях пролягав через Любачів, Будомир, Дрогомишль, Брухналь, Прилбичі та Городок. Місто відіграло стратегічну оборонну роль, надаючи притулок купцям, фермерам і мандрівникам.

Брухналь надалі залишається власністю родини Гербуртів.

Ярослав Антонович Матла, педагог і краєзнавець з м. Яворова, в одному із писемних джерел натрапив на цікаву історію, пов'язану із часами владарювання у Брухналі роду Гербуртів. Важко сказати напевно, чи трапилася ця історія у другій половині XIV століття, коли Володислав Опольський віддавав (чи то дарував, чи продавав) Дуклю у руки Гербуртів, чи у подальші середньовічні часи, коли Брухналь уже був власністю німецького феодала франко-саксонського походження і переходив від одного покоління Гербуртів до іншого, тобто впродовж XV-XVI СТ. Отож, сталося таке:

Місцевий господар Гнат Хай, власник будинку і земель навколо нього, разом зі своїми синами вирішив боронити батьківську землю і навіть ціною власного життя не віддати німецькому колоністу. З сокирами у руках Хай та його сини вийшли на межу своїх угідь і мовили Гербурту: «Лише порубавши нас усіх, ступите на цю землю. Проте володарями її ніколи не будете. Бо дух наш вічно

тут пануватиме». Вражений відвагою чоловіка, Гербурт наказав облишити землю Хая і віддав її у повну власність брухнальця (напевно, за умови сплати певного податку чи то грішми, чи збіжжям). До нинішніх днів ця ділянка і надалі залишається «пляцом хая».

У 1498 році молдавський господар Стефан з великою ордою турків і татар зруйнував Яворів, Перемишль, Радимно і більшу частину Белзької землі. Майже знищивши Брухналь (вціліла лишень фортеця), татари багатьох брухнальських дівчат повели в неволю, перед тим порубавши захисників - чоловіків".

Брухналь продовжує залишатися власністю можновладного роду Гербуртів. В 1509 році в Брухналі дозволено два ярмарки - на зелені Свята і на день Матвія та один торговий день раз на тиждень (від окремих істориків доводилося чути, що в архівах вони натрапили на таку інформацію - «...і правили турки човнами на ярмарок у Брухналь». Така версія є цілком допустимою: Дністер-Верещиця - Гноєнець. Місцевий вчитель історії Володимир Матла припускає, що русло річки Гноєнець декілька століть назад було значно ширшим, тож ймовірним є те, що невеликі човни могли запливати аж до Брухналя).

Варто зазначити, що в цьому документі Брухналь названий містом, хоча право на переведення його в категорію міста було надано Йоан Гербурту лише 1518 року"

Брухналь мав вигляд типового середньовічного містечка у центрі ринкова площа прямокутної форми, оточена з усіх сторін будинками найбільш заможних міщан. На північний захід тягнулася центральна містечкова вулиця, в інші сторони вузькі поміж будинкові вулички (це проектування добре помітно на польових ескізах с. Брухналя 1849 року).

Той факт, що Брухналь є власністю Гербуртів, підтверджує документ 1504 року, датований 9 січнем (мова йде про купчу обмін здійснений між Іоанном Гербуртом, спадкоємцем із Брухналя, та Іоанном Боратинським, спадкоємцем із Гдащиць, стосовно села Чолгині, власності Іоанна Гербурта): «Gsi, Iohannes Borathinsky heres de Gdaschycze et Iohannes (Herborth) heres de Bruchnal inter se

feccerunt comutationem perpetuam tali modo». (Akta Grodzkie i ziemskie z czasó Rzeczypospolitej Polskiej. T. XVIII, Lwów, 1903, S573) (4...nan Ioann Воратинський, спадкоємець із Ідащиць, та Іоанн (Гербурт), спадкоємець із Брухналя, між собою зробили назавжди заміну таким чином...»).

На сторінках Географічного словника королівства Польського читаємо, що 1514-го року братами Іоанном Андрієм і Миколою Гербуртами з Фульштина засновано Брухнальську римо-католицьку парафію: «Rzymsko-katol. parafia, należąca przedtem do archidyecezyi Lwowskiej, należy teraz do dekanatu jaworowskiego dyecezyi przemyskiej; zostata zlozong w 1514 roku przez Jana, Andrzeja i Mikołaja z Fulsztyna Herburtów, ówczesnych dziedziców tej włości.

Очевидно, мова йде про офіційну реєстрацію римо-католицької конфесії, однак в жодному разі не про час заснування села (як трактується цей запис в окремих джерелах).

В історичному нарисі Дмитра Бубіся «Прилбичі. Крізь призму віків читаємо, що на той час (1514 рік) Брухналь був оточений кріпосним валом і водяним ровом; для того, щоб наповнювати рів водою, було споруджено став, який тягнувся від Брухналя попад річку Гноєнець в сторону прилбичького лісу.

1518-го року поселення Брухналь офіційно переведено в категорію міста. Королівською волею та грамотою Йогану Гербурту надається право перевести ввірене йому поселення в категорію міста й надалі володіти містом Брухналь».

Документ 1547 року засвідчує, що весь ключ Гербуртів біля Яворова, а саме: місто Брухналь з прилеглими до нього селами переходять у спадкову власність братів Гербуртів (Брухналь з селами Прилбичі, Чолгині та частиною Підлуб - у власність Валентина Гербурта, Мужиловичі і друга частина Підлубів братів Івана і Мартина).

У 1569 році волею короля Зигмунта Августа створено окреме Яворівське староство, старостою якого призначено графа Андрія Гурку.

Станом на 1578 рік Гербурти, власники земель й сіл у Сяноцькій, Перемиській, Трембовельській та Львівській землях на Львівщині серед інших сіл, володіють Брухналем та трьома прилеглими до нього селами:Herburtowie

h. wlas, z Moraw (Felsztynscy, Dobromilscy, Odnowscy, Kukizowscy) posiadaja wlosci etc.: w pcie Lwows. Bruchnal 1578 m. i wci 3 ...» («Zródla dziejowe», T.18, Cz. II: Polska XVI wieku. T.VII, Część II: Ziemie Ruskie. Opisana przez Aleksandra Jablonowskiego. Warszawa, 1903. S.292.).

Гортаючи сторінки цього видання, натрапляємо на фізико- адміністративну характеристику брухнальського куца XVI ст.: «Na pldniu ststwa javorow i działu wereszyc.przy gran. przem., na dorz, wierzch Szkla (do Sanu) glowmie, wlose Bruchnalska, obejmująca 2,33 m.kz, a па tym obszarze: m. Bruchnal i wci 7, z kt. Berdechow, Przylbice i Muzilowicze gnzd., oraz 2 krol, Maliczkowicze i Tuczępy, nadto 2 wsi inne szl.

У 1578 році проведено чергову люстрацію, тобто ревізію королівщини і містечко Брухналь (miasto Bruchnal, powiat Lwowski ziemia Lwowska) сплачує наступний податок (robor) в королівську скарбницю.

1580 року, після смерті старости Яворівського староства Андрія Гурки, Ян (Іоанн) Гербурт з Брухналя розпочинає запеклу боротьбу за староство із Яном Замойським, гетьманом, коронним канцлером. першою особою в Речі Посполитій. Після тривалих інтриг, ласий шматок дістається Замойському.

Впродовж XVI-XVII століть Брухналь жорстоко страждає від турецько-татарських руйнацій. В літописах згадано 1507, 1512 1524 та 1620 роки. У цей період містечкові мури ставали свідками диких нападів кочівників, свисту стріл, стогону вмираючих та плачу бранців, яких вели азійські загарбники українськими землями на південь, у далекі заморські краї.

У 1589 році король Зигмунд III засвідчує продаж міста Брухналь й прилеглих до нього сіл (Прилбичі, Чолгині, частини Підлуб) під скарбничому Івану Дульському: «Wr.1589 potwierdza Zygmunt sprzedaż miasta Bruchnala i wsi Przylbic, Czołhynie i części w Podłubach uczynioną przez Jana Herburt z Fulsztyna, chorążego loweskiego, na rzecz Jana Dulskiego, w podskarbiego kor. (Arch. Bernard we Lwowie С.,г. 346, str. 518)». Отож, власником Брухналя з 1589 року стає коронний підскарбничий Іван Дульський.

У 1594 році вїт з Нового Яжева Адам Корицький від імені Яна Замойського, власника села Шкло, подає скаргу до львівського суду на Софію Костчину, співвласницю маєтків Брухналь, яка «наслала своїх селян з села Бердихів для знищення межових знаків з селами Шкло, Молошковичі та Новий Яжів, які вчинили чимало збитків селянам згаданих сіл. 16 Тож на поч. XVII ст. Брухналь знову переходить у власність Гербуртів.

Гербурти, амбіційні й владолюбні, будь-якими шляхами намага лися розширити свої володіння на Яворівщині. Зазнавши невдачі у боротьбі із Замойським. Гербурт вирішив самовільно, «без суду і слідства, добитися своїх прав, чи то, швидше, забаганок, організу вавши напад на сусідні села.

7 липня 1625 року, у зв'язку зі смертю Яна Жолкевського, старости Яворівського староства, та призначенням на його місце Станіслава Казановського, а згодом Яна Мнішка, багатого вельможі й королівського ловчого, король Зигмунт III висилає комісарів для визначення меж між Яворовом, Брухналем та Чолгинями. Це складне адміністративно-територіальне питання розглядалося близько дев'яти місяців, перш ніж було ви значено границі між згадуваними населеними пунктами - «У 1626 р. розграничив Іван Данилович із Жирова, воєвода руський, і інші комісари королівські, місто Брухналь від села Чолгині і Прилбичі»: «W г.1626 rozgraniczają Jan Danilowicz z Zurowa, woj ruski, i inni komisarze królewscy місто Брухналь із сіл Чолгині та Пржилбіце (ib., С., т378, р. 1842)»

У 1626 році Зигмунт III створює королівську комісію для погодження меж між Бердиховом і єзуїтською частиною Підлуб від міста Брухналя й сіл Чолгині і Прилбичі: «Wг.1626 wwwiadamia Zygmunt III львівських єзуїтів, власників Бердечів і частини Підгубів, призначили комісарів для розмежування міста Брухнала від Кантіні та Пржица (ib. С. том 378, стор. 1870). Після скасування єзуїтів були зайняті Підлуби та Учень на Яворівщині.

Однак брухнальський» конфлікт сягав значно глибше звичайного побутового спору магнатів. З конфлікт виник серед католицького духовенства. Жорстка суперечка про єзуїтські землі з брухальським латино-католицьким

парохом дійшла аж до Ватикану. Брухнальський парох не погоджується уступити ані метра своєї землі на користь сусідніх парохій. Конфлікт набув настільки небезпечних обертів, що Ватикан змушений відрядити до Яворова спеціального посла Івана Лянцельотуса. Прибувши у 1627 році до Яворова, панський легат намагається погодити між собою войовниче місцеве духовенство.

Отож, розмежувавши Яворів та Брухналь, комісія, керуючись стародавнім руським звичаєвим правом, далі розмежує Брухналь з Бердиховом (Berdechów, wś, i Berdikau, kol, niemiecka, pow jaworowski, par. rz, katolicka Bruchnal, gr. katolicka Podluby, o 13 kil od Jaworowa - Бердихів, німецька колонія, повіту Яворівського, рафія римо-католицька у Брухналі, греко-католицьку Підлубах. за 13 км від Яворова: Słownik geograficzny... Т.І.-8.134) чином розділивши статки єзуїтів.

Землі було поділено, межі встановлено. Та чи вигравали бодай яку крихту від цього переділу селяний міщани?! Земельні спекуляції велися поміж магнатами, власниками ґрунтів і сіл, які не брали до уваги інтереси й потреби простого люду, зводячи його до рівня не рухомості, якою вони володіли. Переділом було вдоволено пиху и амбітність місцевих дідичів.

1634 року сини Якова Бобовського перепродують Брухналь Миколі Стогневу. Наступний запис у Географічному словнику королівства Польського підтверджує, що Брухналь у 40-50-х роках XVII ст. є власністю М.Стогнева.

У 1645 році Миколою Стогневським побудовано у Брухналі римо-католицький костел на 2 місіонарів і одного мшального ксьондза (костел під назвою Св. Трійці було посвячено у 1710 році): «W roku 4 1645 dodal fundacyę na 2 mansyonarzy i jednego księdzq mszalnego Mikołaj Stogniewski (de Стогнев), великий обож коронний, староста хмельницький і зброєносець брухнальський. Мурована церква 1645 р., освячена 1710 р., присвячена св. Трійці.

Детальний опис костелу подано в праці Андрія Бетлея «Костел парафіяльний Св. Трійці в Брухналі», який, в свою чергу, опирається на архівні матеріали, Шематизми 1895-го, 1938-го років, окремі монографічні праці.

Отож, А. Бетлей висуває припущення, що 1489 року Брухналь належить до парафії у Родатичах (в цьому році Петро Гербурт з Чолгинь, які належали до Брухнальської волості, веде суперечку про десятину (o dziesięcine) з плебанією в Родатичах, тож можна припустити, що Брухнальська волость належала до тієї самої парафії).

Рис.29. а) фасад костелу; б) теперішній стан інтер'єру; в) план костелу.

Офіційно задокументовано парафію у Брухналі в 1514 році (про що уже мовилось попередньо) Яном, Андрієм і Миколою Гербуртами за згодою абра Львівського Бернарда Вільшка (Bernarda Wilka) В другій половині XVI ст., за часів Яна Гербурта, внука першого kolatora костелу, парафія втратила частину надань, а в 1574 році святиня була зачинена у зв'язку з переходом власника Брухналя до табору реформаторів.

У 1592 році Софія Косткова з Гербуртів (Zofia z Herburtów Kostkowa) відновила та впорядкувала парафію, а костел повернула до католицького культу.

У 1615 році Брухнальська парафія входить до складу Городоцького деканату, від 1641-го року парафію занотовано як частину деканату Львівського, а в 1763-му Брухнальська парафія відноситься до новоутвореного Янівського деканату (dekanatu janowskiego). На зламі XVI та XVII століть парафія щораз збагачувалася новими пожертвами. Парафіяльна школа і шпиталь згадуються ще в 1600 році. Ймовірно, в 1634-му Катерина Бобовська (Katarzyna z Waworowa Bobowska, Sladkowska) профінансувала вівтар. У 1645-му році силами заповіту Миколи Стогнева, коронного обозного і старости Хмельницького, постала препозиторія (препозиторія в Брухналі згадується в літописних джерелах за 1658, 1669, 1682 pp.).

Ще з XV ст. при парафії діяло Братство Милосердя (Bractwo Milosierdzia). В 1721 році о. Константин Мошинський (Konstanty Moszynski) заклав братство

св. Ангела Хоропителя, а в 1771-му ксьонд Мацей Івановський (Maciej Iwanowski) - братство Св. Трійці.

Щодо самої будівлі костелу, то спершу, напевно, була то дерев'яна споруда, яка стояла на так званій Psie Gorce, за декілька метрів від теперішнього костелу (за матеріалами Анни Шептицької). була спалена в 1674 році внаслідок необережності о. Мартіна (о. Marcina Wasowicza), біженця з колегії єзуїтів у Львові, який ночував у захристії.

Однаково загадковим є питання назви костелу. Спершу бути присвячений Матері Божій і св. Барбарі (Matce Boskiej Wniebowzietej i sw. Barbarze). На поч. XVIII ст. залишилась лише друга пазва, котра в 1774 році була замінена на Св. Тройцю.

Костел, який залишився до сьогодні, був зведений завдяки старанням уже згаданого Миколи Стогнева. Заповітом від 24. VI. 1645 р. Стогнєв визначив кураторів Мартіна Кробановського (Marcina Krobanowskiego) та Закревського (Jerzego Zakrzewskiego) ...люки костел брухнальський не буде остаточно закінчено». Орієнтовну дату закінчення будови визначено відомістю про консекрецію святині в 1650-му році.

Збереглася велика кількість документів про брухнальський костел з XVIII ст. Так, з інвентарних списків довідуємось, що інвентар 1701-го року нараховував предмети злотництва (три келихи, бляшанку, лампу, хрест, чотири підсвічника тощо). Інвентар постійно збагачувався. В 1703 р. ксьондз Warhmski придбав образ Св. Барбари з короною та ін. Деяко пізніше закуплено орган за кошти парафіян, до чого найбільше доклалися Станіслав і Софія Собенкові.

В 1708 р. було подаровано образ Св. Барбари до освячення вівтаря, а в 1718-му костел було відремонтовано і побудовано дерев'яну дзвіницю. Найвірогідніше, що будівництво проводилося близько 1716 року (на це вказує дата на балці). 9. X. 1718 р.

В 1719-му коштами Барбари Генріковської (Barbary Henrykowskiej) виконано образ Св. Тройці до центрального вівтаря, а також обрали Св. Франциска і Св. Степана. Згідно візита ним протоколом від 1722 року, у костелі

було три вівтаря. Центральний вівтар - Св. Тройці, бокові Матері Божої, Св. Ангелів Хоронителі Св. Барбари і Розалії. В дерев'яній дзвіниці знаходилися два дзвони.

Перед 1733 роком сталася крадіжка: було викрадено багато срібних предметів. У 1733-му ксьондз М. Івановський (ks. Maciej Iwanowski) поремонтував дах над захристією, через деякий час над усім костелом. У 1738 році Олександр Горжковський (Aleksander Gorzkowski), жидачівський ловчий, спонсорував вівтар Св. Йоа а ксьондз М. Івановський образ Розп'яття на центральний вівтар та образ Св. Миколая.

Візитаційний протокол абра Миколая (Mikołaja Wyzyskiego) 1741 року, доповнений детальною інвентаризацією костелу, зазначив що у святині є п'ять вівтарів, кам'яна хрестильниця, два дзвони, три келихи, дві срібні лампи, дві корони на образах тощо.

У роках 1740-1742 ксьондз М. Івановський знову ремонтує дах костелу. В той же час Барбара Урбанська (Barbara Urbańska) прислала костелу різні види літургійних і декоративних тканин. В 1742 році ксьондз М. Івановський закупив в єзуїтів у Львові 15 великих образів Христа, Матері Божої, Апостолів і Св. Павла. В 1751-му пофарбовано костел зсередини й вівтар, а в 1759 р. ксьондз М. Івановський придбав дзвін, виготовлений в Бродах у 1750 році, названий, на честь його патрона. Дзвін був багато орнаментованим, містив зображення хреста і Св. Матеуша, а також напис «1759 X MACIEJ IWANOWSKIY PROBOSZCS BRUCHNALSKIY TEN DZWON SPRAWIL». Згодом було придбано другий дзвін із зображенням хреста і Св. Войцеха та написом «ANNO DOMINI 1784». Третій дзвін, виготовлений в Перемишлі у фірмі Фельшинських у 1929-му році, був придбаний Анною Журавель з Брухналя (Апла Zurawel).

В 1774 році було проведено чергові детальні опис та інвентаризацію костелу.

В останній третині XIX ст. в брухнальському костелі виконано багато робіт, головним чином за сприяння власників Брухналя Івана і Софії з Фредрів графів Шептицьких (Jana i Zofii z Fredrów hr. Szeptyckich).

У 1871 році Іван Шептицький фінансував створення нового амвону, а в 1887 році художник Свобода відновив образ Пресвятої Трійці в центральному вітварі. Також у 1887 році Софія Шептицька створила образ Серця Ісусового для бокового вітваря та реставрувала інші образи.

Рис.30. Образ Серця Христового робота Софії Шептицької.

Довгий час вважалося, що ікона "Найсвятішого Серця Христового" Софії Фредро-Шептицької, матері митрополита Андрея Шептицького, зникла, проте останнім часом виявилось, що картину просто перекрили іншим релігійним зображенням під час радянського періоду.

У 1878 році Софія Фредро-Шептицька створила ікону «Найсвятіше Серце Христове» після народження останнього сина Леона. Вона подарувала ікону церкві Пресвятої Трійці. У сусідньому селі Прилбичі знаходився повітовий маєток Шептицьких. Костел в цьому селі був місцем хрещення всіх дітей Шептицьких, включно з Романом, майбутнім митрополитом Андреем.

17 січня 1901 року, коли Андрей Шептицький став митрополитом, мати подарувала йому ікону «Найсвятіше Серце Христове». Митрополит забрав цей образ із собою до Митрополичої палати на Святоюрській горі, де він зберігався до 1946 року, аж до ліквідації Української Греко-Католицької Церкви. Після заборони УГКЦ митрополичі палати були взяті під контроль православних священників Російської церкви.

«Доля ікони після 1946 року була невідома. У 1990 році, після легалізації УГКЦ, коли ми мали можливість бути в митрополичих палатах, знімати фільми про митрополита Андрея, виявилось, що в митрополичих палатах є зовсім невідомий твір Софії Фредро «Христос Пастир», на якому Ісус тримає ягня, під

монограмою Софії Фредро-Шептицької. Дуже гарний твір, але щось зовсім нове і невідоме для нас». – розповіла Оксана Гайова, науковий співробітник Центрального державного історичного архіву у Львові, дослідник праць і діяльності митрополита Андрія Шептицького.

Ікону передали на реставрацію в майстерню ченців-студитів. Під час детального аналізу та дослідження реставратори виявили, що під верхнім шаром образу, який раніше вважався втраченим, захований інший образ – «Серце Христове». Робота Софії Фредро, створена наприкінці ХІХ ст.

Софія, донька видатного польського драматурга Олександра Фредра, успадкувала від батька талант художника. Її навчав малювання чеський художник Йозеф Свобода, відомий своєю роботою «Дівчинка і полуниці», присвяченій маленькій Софії. Сама художниця переважно працювала над творами релігійної тематики, створила численні портрети своєї родини та себе, в тому числі автопортрет, а також зобразила родинний маєток. У 1939 році більшовики вчинили нищення, спаливши родинний маєток Шептицьких у Прилбичах, у тому числі більшість творів Софії. Трагічні події того часу призвели до страти Леона, його дружини та священника.

У церкві святого Андрія у Львові зберігається робота матері митрополита – ікона «Святий Ян із Дуклі». Крім того, протягом місяця в соборі Святої Урси презентують ще одну ікону, знайдену під час вшанування 150-ліття Митрополита Андрія Шептицького.

Рис.31. Повернення ікони. Костел Св.Трійці

У наступних роках за кошти колаторії проведено ремонт, під час якого розписано інтер'єр костелу та центральний вітвар. Опис кінного інвентарю. ХІХ століття згадує 5 вітварів. У головному був дерев'яний образ Пресвятої Трійці та святого Михаїла, зверху покритий сріблом, на бічних вітварях - Матері Божої,

святої Варвари, Михаїла та Йосипа. В окремій дзвіниці було три дзвони. Літургійний посуд і одяг залишалися бідними порівняно з попереднім століттям. Натомість багатим був церковний архів, у якому збереглися документи, пов'язані із закріпленням церкви.

Родинний герб графів Шептицьких на каплиці у селі Прилбичі, Родинна каплиця Шептицьких у селі Прилбичі.

З 1913 року при парафії діяли сестри милосердя (*siostry sluzebniczki*), запрошені Леоном Шептицьким.

Костел обслуговував громаду німецьких колоністів і польського населення, які проживали у Брухналі та Моосбергу, до 1941 року. У післявоєнний час він належав до місцевого колгоспу і використовувався як склад хімікатів. З 1991-го року стоїть пустою.

Костел побудовано з цегли, з використанням каменю, і штукатурки; пресвітерії звернений на захід. Складається з прямокутної нави та закритого півколом презбітерію, піднятого відносно нави однією сходинкою (сходами). З півночі до презбітерію примикає прямокутна ризниця.

Розчленування стін усередині нави та пресбітерію виконано за допомогою широких тосканських стовпів (у наві їх капітель зроблений канелюрами).

Стеля нави та пресбітерію та третина стін вкриті профільованою та орнаментованою штукатуркою, прикрашеною швами у вигляді кіл, багатокутників та чотирилисників — класичного орнаменту Відродження.

Вікна в стінах нави та південних стінах пресбітерію прямокутні, замкнуті півколами. У східній частині нави, на осі церкви, прямокутна напівкругла ніша з вікном. У північній стіні пресвітерію є прямокутне вікно, відкрите на захристію.

У західній і східній стінах захристії віконця прямокутні ніх обрамленнях.

На осі костелу за центральним вівтарем прямокутна піша Дерев'яні музичні хори підтримуються чотирма профільованими стовпами; на хори ведуть сходи в південно-східній частині нави.

У північній стіні пресбітерію влаштовано вхід із дерев'яним порталом, побудованим із переплетених напівколон на цоколі з композиційними

капітелями, що підтримують балку, оточену карнизом. На балці видно напис: «A(D) M(AIOREM) G(LORIAM) D(EI) ECCLESIAM HANC RENOVARUNT - IOANNES & SOPHIA SZEPTYCCJI A(NNO) D(OMINI) MDCCCLXXXVIII» (На славу Божу, ця церква була відновлена Іваном і Софією Шептицькими в рік Господній 1888).

Дуже цікавим елементом споруди костелу є потайні круті гвинтові сходи, вбудовані в стіну із західної (круглої) частини будівлі. З поверху на дах купола ведуть сходи. Вхід і ходиш по них, мабуть, приховані. У перекладині сходи мають до 0,7-0,8 м. Їх наявність не впливає на рівну поверхню стіни. Можливо, окрім цих виявлених сходів є й інші. Можливо, сходи вели до дзвону на куполі, а також можливо, що на сходах або у внутрішніх стінах біля них були кишень, в яких ховалися цінні речі (золото, гроші, документи тощо).

У підвалі костелу можна побачити останки людського скелета. Очевидно, це наслідок пограбування могил у повоєнний час.

Суттєвою особливістю брuxнальської святині, яка безпосередньо не впливає на характер її архітектури, але є важливою ознакою епохи, в яку був побудований храм, є його оборонність. Це виражається в першу чергу в наявності вогнепальних отворів, розташованих уздовж балок по всій будівлі. Доступ до гарматних точок, ймовірно, забезпечував ганок на горищі. Очевидно, церква не раз ставала місцем притулку для місцевого населення від татарських набігів, які тривали до кінця XVII ст.. Товсті стіни надійно захищали від нападників, а ями від стрільби, розташовані майже під дахом, дозволяли ті, хто сховався в церкві, щоб стріляти по ворогу, і залишаються в повній безпеці.

У церкві є мармуровий надгробок Петра (1808-1843) і Рози (1808-1880) Шептицьких, на якому викарбувано такий напис:

DOM
PAMIĘCI
PIOTRA PAWLA LEOPOLDA
z SZEPTYC
SZEPTYCKIEGO
URODZONEGO 1808 R. ZMARLEGO 1843 R

IŻONY JEGO
 RÓŻY TERESY EWY
 z RAWITOW KOSSECKICH
 SZEPTYCKIEJ
 URODZONEJ 1808 R. ZMARŁEJ 1888 R.
 NIEWYGASŁA DLA RODZICÓW
 CZEŚĆ CHOWAJĄC W SERCU
 WDZIĘCZNA TEN POMNIK STAWIA
 CORKA

Нижче пам'ятного напису - епітафія:

PRZECIODNIU WSPOMNIJ, ŻE KIEDYŚ GDY CIAŁO TWOJE W PROCH SIĘ OBRÓCI, DUSZA
 MODLIWY
 ZIEMIAN LAKNAĆ BĘDZIE
 NIE POSKĄPŹE WIĘC TERAZ TEJ JAŁMUŻNY DUSZOM
 PIOTRA I ROZY

Рис.32.Надгробна плита Петра і Розі Шептицьких в костелі Святої Трійці в Терновиці.

На даний час (XXI ст.) костел знаходиться в напівзруйнованому стані, самотньо стоячи пустою. В стінах видніються глибокі тріщин. Штукатурка полушилась та пообсипалась в численних всередині й назовні. Сильно зруйновано покриття даху. З оснащення збереглися лишень рештки центрального віттаря, мурована бічних віттарів, балка... і падгробок Шептицьких.

Восени 1648 року на яворівських землях з'являються загони козацької армії гетьмана Богдана Хмельницького. Цю славу сторінку в історії Яворівщини дещо описано в історико-краєзнавчих працях й. Гронського, В. Мартиновича та інших. Ми ж зупинимося на подіях 1648 року в контексті історії Брухналя, на той час доволі густонаселеного, важливого в стратегічно-економічному відношенні, містечка.

З архівних джерел дізнаємося, що Брухналь у визвольній козацькій війні на Яворівщині був одним із об'єктів, навколо якого точилися запеклі бої. Так, в околицях Брухналя повстанським загоном під проводом Кубрака (сформованим мешканцями зі сіл Бунів, Прилбичі та Чолгині) було вщент розбито чисельне польське військо, яке відступило під брухнальські мури, знесилене сутичками із повстанцями. Можемо припустити, що цей бій був далеко не останнім.

Дуже цікавим для істориків є наступний архівний запис: делегати з Брухналя у 1649 році на Львівському замку нарікали на руйнацію, завдану місту 1648 року: «Козаки і татари побували зі своєю потугою і вождем Хмельницьким у містечку 4 тижні, знесли багато домів у місті і на передмісті...» (Осінь. 1648-й рік. Про шкоди, нанесені місту Брухналь внаслідок воєнних подій. Заява міщан цього ж міста з 17 травня 1649-го року. Фонд Львівського громадського суду.

Без сумнівів, Брухналь, хоча й невелике, та надійно укріплене й зручно розташоване містечко, міг стати штаб-квартирою однієї з козацьких старшин, серед якої могли бути й високі військові чини (що було потрактовано наступного року делегатами як «...з вождем (dux) Хмельницьким...»).

Козаки відходили... Татари (союзники козацтва), користуючись нагодою, руйнували села, грабували маєтності... Яворівський край, як і вся Україна, був сильно знищений війною. У документі, датованому 1649 роком, населення містечка Брухналь дає присягу про неможливість сплати податку у зв'язку з нестатками та великою бідністю.

Наприкінці 1655 року в Брухналі запанувало мирне життя, міщани зайнялися буденними справами.

Впродовж 1 пол. XVII ст. - I пол. XVIII ст. Брухналь декілька разів переходить у власність різних родин. Микола Стогнев продає Брухналь (разом з усім прилбичьким кущем) Олександрю Казановському. Можемо припустити, що продаж було здійснено у 50-60-х роках XVII ст., в часи воєнних лихоліть.

Казановський перепродує Брухналь Станіславу Яблоновському той - родині Незабітовських, ті, у свою чергу, продають Брухналь родині Урбанських.

Урбанські володіють Брухналем в середині XVIII ст. Згодом родина Урбанських через великі борги перепродує містечко Терезі Гуменецькій.

Отож, протягом 1656-1663 рр. життя в Брухналі налагоджується й плине у звичному руслі.

У 1663-му році Брухналь мало не став свідком масштабної сутички між 30-тисячною армією короля Яна Казимира та військами конфедератів. Річ у тім, що шляхетське військо тривалий час стояло під Яворовом, очікуючи заклику свого гетьмана Яна Собеського до війни з козацтвом. Воїнам давно не платили, й конфедерати, тобто збунтовані війська, рушили до Городка. Назустріч їм виступили королівські жовніри. Обидві армії (в загальній кількості 50 тис чоловік) зустрілися під Брухналем. Можемо лише уявляти, в якій напрузі очікували брухнальці розв'язки конфлікту. І не лише тому, що схрещені мечі означали початок громадянської війни. Містечко не так давно отямалося після подій 1648-1649 рр. Баталія під стінами Брухналя обіцяла велику, а, можливо, й повну, руйнацію містечка.

Дякувати Богу, сторони помирилися. Ще мить тому вороже на лаштовані армії уклали угоду й повернули до Яворова. Брухналь з полегшенням зітхнув, а Яворівське староство сплачувало частину боргу шляхетським військам й витягувало з-за пазухи злоті на гостину короля та його свити...

У другій половині XVII ст. Брухналь надалі зберігає статус містечка.

XVIII століття в історії західноукраїнських земель - час масштабної полонізації. Польська шляхта, гнана и бита українцями в часи Хмельниччини, на початку століття зводиться на ноги й з усією силою зневаги й люті до «триклятої хлопської нації» «підминає» під себе західноукраїнські землі. «Роди Потоцьких, Любомирських, Вишневецьких... зорганізували собі справжні держави, в яких правували як самовладні пани. Їх гнітові корилася дрібна шляхта... Під владу магнатів дісталися також міста і містечка, що в той час утратили рештки самоврядування. Селянство мусило прийняти на себе важку панщину.

Польський наступ був сильним у своїй зорганізованості й ненависті. Знесиленим стояло проти нього українство.

Починає занепадати на початку XVIII століття й містечко Брухналь, поступово втрачаючи колишню свою стратегічну й економічну значущість.

Так, 1702 року на сеймику у Вишні посланці з Брухналя скаржаться на свого власника та його урядовців, які посилили данину й панщизняні обов'язки (хоча було це чинено з волі високих державних мужів). У зв'язку з таким утиском люди з містечка повтікали на Поділля, покинувши свої двори й майно, а тим, що залишилися, важко заплатити встановлений податок. У 1703 році проведено урядову перевірку скарги, проте податок не списано. Брухнальці змушені були сплатити податок, самі виживаючи з тієї мізерії, яка їм залишалася.

У березні 1724 року в Брухналі, проїздом з Німеччини до Туреччини, зупиняється гетьман України Пилип Орлик (їхав він дорогою Перемишль - Яворів Городок). Орлик залишив спогади про своє перебування у містечку, в яких пише: «...виїхавши з Яворова, стали на нічліг за милню у Брухналі, містечку, а що корчма була там невлаштована і холодна, вигідно переночували маму одного селянина, а коні та люди в корчмі ночували»

Наступного дня (було це 12 березня, у четвер) - «...виїхавши із Брухналя, їхали ми дві милі до Городка, містечка, що належало до ординації Замойської,»

У 1750 році королівською грамотою Августа 1 Фридерика (1696-1763 рр.) містечку Брухналь дозволені ярмарок і тижневі торги.

З архівних записів дізнаємося, що впродовж першої половини XVIII ст. Брухналь декілька разів був «знищений внаслідок різних «прикрих» випадків (містечко неодноразово страждало від грізних пожеж). У зв'язку з цим сеймик у Львові звільняє містечко від чопового й шелягового державного податку на три роки (сталось це близько 1760 року). У 1763 році Брухналь ще раз отримує таку «полегшу».

Впродовж століть руйнується брухнальська фортеця. Численні напади ординців XIII-XVI століть, бої часів визвольної війни, військові сутички на місцевому рівні, пожежі й природні стихії зносять Фортечні стіни, перетворюючи могутні колись вали у невисокі вкриті чагарниками, пагорби...

1772 року вмирає шляхетська Річ Посполита... Старіють й осипаються стіни твердині Дуклі, чи то, пак, фортечні мури містечка Брухналь... У серпні 1772 року австрійські улани в'їхали до Яворова. Прийшла нова влада, новий устрій, нові порядки. 1787 року австрійська влада проводить ґрунтовий кадастр – опис ґрунтів, їх класифікацію, розмежування міст та сіл. Кадастр проводився з метою уточнення ґрунтового податку, однак і на тепер він має неабияку географічно-історичну цінність.

Власні географічні назви впродовж століть залишаються незмінними. На межі XVIII-XIX ст. за 3 км від Брухналя (тепер колишні Ферми села Підлуби) знаходиться німецька колонія Моосберг.

У 1880 році в гміні нараховувалось 249 мешканців. Парафія римо-католицька та греко-католицька в Брухналі».

Зважаючи на той факт, що у 30-40-х рр. XX ст. в колонії, окрім німців, проживало близько 300 поляків, можемо стверджувати, що впродовж XIX ст. Моосберг нараховував не менше 500 жителів й був доволі помітним поселенням (в 1944 році Моосберг зник з усіх карт).

У 1 пол. XVIII ст. Тереза Гуменецька, власниця Брухналя, перепродує містечко Атаназію Шептицькому.

З цього часу до 40-х років XX ст. Брухналь стає спадковою власністю давнього українського княжого роду Шептицьких, відомого ще з часів короля Данила Галицького (галицькі бояри Шептицькі отримали земельні володіння 1284 року від князя Льва Даниловича, що згодом було визнано польськими королями Казимиром Ягеллончиком та Сигізмундом-Августом).

Атаназій Шептицький, перемиський єпископ в 1762-1769 рр., володіє Брухналем у 1771-1785 рр. (згідно з фасіями, датованими цими роками).

У 1785 році Брухналь переходить у спадок Василю Шептицькому, власністю якого містечко є впродовж 1785-1820 рр. (згідно з Йосифіканською [1785-1788 рр.] та Францисканською [1819-1820 рр.] метриками). У 30-50-х роках XIX ст. власником Брухналя є Петро граф Шептицький. У 1850-х - 1906-му роках Брухналем володіє Іоанн (Ян, Іван) граф Шептицький, маршал

повітової ради Яворівського повіту, по-сол до Галицького сейму у Львові, землевласник Прилбич, Чолгинь та Брухналя (згідно із Журналом обліку земельних ділянок с. Брухналь від 1849 року, сервітутами від 1856-1859 рр., записом у Географічному словнику Королівства Польського, датованого 1880 р. та Шематизмам Кліра Спархій Перемиської від 1879 та 1906 рр.). Останнім власником Брухналя був Лев (Леон) Шептицький, син Іоанна графа Шептицького й графині Софії з Фредрів Шептицької, рідний брат митрополита УГКЦ Андрея Шептицького.

3.4 XIX століття

На початку століття містечко поступово набуває вигляду типового галицького села. Від фортечних мурів залишилися хіба що валуни. Все рідше з'являються на брухнальських вуличках сторонні, бажаючи знайти притулок на ніч у «славному містечку» Брухналі.

У першій половині XIX ст. Брухналь втрачає містечковий шарм, мало чим відрізняючись від навколишніх сіл.

У 1830 році заходами духовенства в Брухналі засновано парохіяльну школу (учили в школах такого типу дяки або й самі парохи).

В польових ескізах та описах кордонів с. Брухналь 1849 року подано загальну фізико-географічну характеристику гміни Брухналь та сіл, з якими межує містечко: Вільшаниці (Olszanica), Чолгинь (Czołthynie). Прилбич (Przyłbice), Мужилувич (Muzołówice). Підлуб (Grofs Podluby), Шкла (Szkło) (Польові ескізи та опис кордонів с. Брухналь Перемишльського округу 1849-го року. ЦДІАЛ. - Ф. №186. - Оп.№1. - Од. зб. №3897. На 37 аркушах), а також детальні польові ескізи земель с. Брухналь.

Журнал обліку земельних ділянок с. Брухналь Перемишльського округу 1849 року, ведений крайовою земельно-податковою комісією, подає інформацію про плани земельних ділянок мешканців села (ЛДЦІА. 1849-го року с. Брухналь Перемишльського округу. Журнал обліку і плани земельних ділянок. Фонди крайової земельно-податкової комісії. Ф. №186. – Оп. №1. Спр. 3897).

Цим ж роком (т.б.1849) датовано Журнал обліку земельних ділянок із зазначенням їх власників та суми прибутку с. Брухналь Перемишльського округу - «Wykaz stanu posiadłości gruntowej». В Журналі зазначено, що власником брухнальських земель є граф Іван Шептицький (Jan hrabia Szeptycki) та обліковано 308 землевласників із зазначенням їх суми прибутку.

Церква. 1864 року (в окремих Шематизмах - 1865 року) в містечку побудовано нову церкву, яка відрізнялась простотою й скромністю, бо кількісну перевагу мали поляки та німецькі колоністи.

Збудована церква була дерев'яною тризрубною одноверхною спорудою, увінчаною шоломоною банею з ліхтарем і маківкою.

Рис.33. Вигляд церкви.

Трисхилі дахи вівтаря і бабинця завершені великими сліпими ліхтарями, вкритими банями.

Однак пом'яник крехівський згадує про Святомиколаївський монастир, який в давні часи існував у Брухналі й, вочевидь, розташовувався на підвищенні у південній частині села, там, де було зведено нову церкву.

З окремих джерел довідуємось, що найдавніші відомості про церкву походять з 1515 року: у 1564 році парафія отримує ерекційну грамоту. Згодом церква була знищена (вочевидь, під час великої пожежі). Нова дерев'яна церква походила з середини XVII ст. і стояла на місці попередньої до другої пол. XIX ст., тобто до 1865 року.

У 1991 році була перебудована. На північ від церкви стоїть мурована стінового типу дзвіниця.

В архіві знаходимо документи 1798-1902 рр., в яких подано відомості про історію церкви у с. Брухналі, її прибутки, інвентарні описи майна, звіти, листування тощо:

З 1962 до 1989 рр. церква стояла зачиненою. На початку 1990-х рр. церкву оббили дерев'яною вагонкою.

Для порівняння кількості парафіян у 1879, 1885 та 1906 роках, наводимо записи у Шематизмах, датованих цими роками:

За Шематизмом 1879 року (Схиматисмъ Перемиской Епархія 1879 року), до греко католицької парохії в Брухналі з церквою ім. Пресвятої Трійці, збудованої в 1865-му році (в інших Шематизмах вказано 1864 рік прим. Авт.), разом з місцевостями Тарнавицею, Романовом і Гнойном, належали 732 вірні, в дочірній парохії в Підлубах з Мосбергом з церквою ім. св. о. Миколая було 815 вірних та в місцевостях Бердихів і Жолоб, які належали до дочерньої церкви, - 436 вірних разом 1973 вірні.

Парохом у 1880-му році був о. Петро Алексевич, 1812 року народження, рукоположений в 1838 р.

Парохія належала до Яворівського деканату Перемиської дієцезії. Вивінування парохії було таке: в Підлубах - 36 моргів і 1255 сажнів ріллі та 5 моргів і 1460 сажнів луків; в Брухналі - 9 моргів і 825 сажнів ріллі та з морги й 247 сажнів луків, 18 сягів дров з двірського лісу. Додаток до конгруї 104 австро-угорських золотих.

Школа. У 1875 році в Брухналі засновано однокласну народну школу (ЦДІАЛ. Про наявність в с. Брухналь однокласної народної школи, заснованої в 1875-му році. З рішення крайової шкільної ради від 9 лютого 1895-го року. Фонди крайового комітету м. Львова. Департамент 11. Ф№ 165 Оп. №5 ліг. хр. №2177 С.5);

Школа знаходилася в центрі села в окремому будинку (теперіш не приміщення Терновицької сільської ради). У 30-х роках ХХ ст. тут викладали Гутман, Зелінський. Навчання велося виключно польською мовою. Та й право навчатися у школі мали лише діти з польських або змішаних сімей (пояснюється це тим, що більшість населення Брухналя були поляками або австрійцями). Для дітей з українських родин щочетверга в греко-католицькій церкві навчання грамоти проводив священник.

У післявоєнний час до школи приєднали ще одне приміщення, в яких діти навчалися до 1969 р.

Рис. 34. Школа в Терновиці.

Саме тоді було збудовано новий навчальний заклад, який гостинно відкрив свої двері 4 грудня 1969 року. Директором, під керівництвом якої провадилося будівництво школи, яка першою ступила на її поріг й керувала нею, була Лох Мирослава Володимирівна.

У 1880 році владою проведено перепис мешканців Галичини, за яким населення Брухналя у другій половині XIX ст. становило 1022 особи, з них українців греко-католицького сповідання – 487, поляков римо-католицького сповідання 488, євреїв і німців 47.

Адміністративно-географічну характеристику Брухналя другої половини XIX ст. знаходимо на сторінках Географічного словника королівства Польського та інших країв слов'янських:

«Брухналь (з Підлубами малими), повіту Яворівського, віддалений від Яворова на 8 км в південно-східному напрямку, лежить над річкою Гноєнець, притокою річки Шкло. Околиця та низька, 132,1 м над рівнем моря, полога, піщана і багніста, ґрунт неродючий, багато лісів. Більша площа власності становить 437 моргів, луків і городів 366, пасовиськ 249, лісів 487; менша площа власності: орної землі 760, луків і городів 344, пасовиськ 67 моргів. У селі нараховується 488 римо-католиків, 487 греко-католиків, 47 євреїв: разом 1022. Римо-католицька парафія. яка попередньо належала до Львівського єпископства, тепер належить до Яворівського деканату Перемиської єпархії; була заснована в 1514 році Іоанном, Андрієм і Миколою Гербуртами з Фульштина, дідичами тієї волості. В 1645 році, за клопотанням Миколи Стогневського (Стогнева),

великого обозного коронного, старости хмельницького і дідича брухнальського, в церкву було призначено 2-х осіб високого духовного сану та одного священика, який відправляв служби в даній парафії. 1645-го року побудовано мурований костел, посвяче ний 1710 року під назвою Св.Трійці. У даній парафії нараховується 598 католиків, 200 акатоликів, 60 ізраїльтян. До греко-католицької парафії належить 1973 душі. Греко-католицька парафія належить до Яворівського деканату Перемиської єпархії. У Брухналі в початкова школа. Власником цієї землі є Ян граф Шептицький».

В другій половині XIX ст. бідність, злидні, пияцтво, часті пожежі отруюють і без того важке життя жителів Брухналя (слід зауважити, що це було характерним для усього галицького люду). Так, 1881 року в містечку погоріло 36 господарств, що означало велику нужду для погорільців не на один рік.

Знаходимо відомості про розміри земельних ділянок у с. Брухналь за 1896-й рік. В архівах збереглися сервітути (обмежене право користування чужою власністю; право селян часткового користування лісом, пасовищами) за 1857-1859, 1859, 1866, 1867-1869, 1869-1886 роки. В згаданих документах знаходяться справи про сервітутні суперечки за право користування лісами і пасовиськами жителів села.

Під кінець XIX століття містечко Брухналь втратило свою колишню значущість й велич. Лишень порослі травами залишки валів - столітніх свідків історії Дуклі-Брухналя - несли у собі пам'ять пройдешніх віків.

3.5 XX століття

XX століття вважається одним із найскладніших та найсуперечливіших в історії західноукраїнських земель. Щоб будь-якої двозначності в трактуванні тих чи інших подій, в даному розділі обмежимося переліком дат та прізвищ констатуєчи факти, що мали місце в столітті, яке забагрянилося кров'ю мільйонів, щоб воскреснути у величі гідного наслідування патріотизму та гідної захоплення жертвності.

Серед подій XX століття, які вплинули на долю кожного українського міста, села, селища, на долю кожного українця були:

Листопадовий Здви́г - 1 листопада 1918 р.
 проголошення ЗУНР 10 листопада 1918 р.
 початок Другої світової війни 1 вересня 1939 р.;
 перехід Червоною армією польсько-радянського кордону, початок радянізації Західної України 17 вересня 1939 р.,
 створення УПА (Української повстанської армії) жовтень 1942 р.
 прийняття Верховною Радою України Декларації про державний суверенітет України 16 липня 1990 р.
 проголошення Верховною Радою Декларації про державну незалежність України 24 серпня 1991 р.
 прийняття Конституції України 28 червня 1996 р.
 введення гривні - вересень 1996 р.

Табл.3.2. Події 20-століття.

Початок XX століття в історії Брухналя знаменується заснуванням читальні Товариства «Просвіти», відкриття якої було зініційоване мешканцями села, що свідчить про жагу до знань й глибокий патріотизм брухнальців. Мовимо про глибокий патріотизм, опираючись на прохання жителів села заснувати саме Читальню «Просвіти», а не «Общество им. Качковского». Народовське Товариство «Просвіта» мало на меті відродження української культури й національної свідомості, пропагувало українську мову в літературі та школі; москвофільське (русофільське) «Общество ім. Качковского» обстоювало державну політичну єдність з російською імперією.

Читальню «Просвіти» у Брухналі було відкрито 6 жовтня 1907-го року. Про подальшу діяльність читальні «Просвіти» в Брухналі відомостей з архівних джерел немає. За свідченнями жителів села, читальня проіснувала до 1939 року.

1 вересня 1939-го року розпочалася Друга світова війна. За матеріалами краєзнавця з Івано-Франкового горя Божика (часопис «Яворівщина», 2009 р.), 15 вересня 1939 року, біля села Віжомлі, польські війська, а саме 49-й піхотний полк підполковника Годали (відділи 11-ї Карпатської дивізії піхоти), зіткнулися з німецькими бойовими групами полку СС «Германія». Розпочався запеклий бій. Німецький відділ було знищено. Полонених не брали. Увечері, близько 21 години, 18- піхотний полк 11-ї польської дивізії рушив по осі Рогізно - Чолгині - Брухналь - Шкло, а 49-й і 53-й на Новосілки Мужилівичі - Молошковичі - лісничівка «Ярина» (нині автозупинка «Лісна»). 16 вересня батальйон зайняв Чолгині й Брухналь. У Брухналі поляки натрапили на рештки німецького полку. Німці, які не сподівалися зустріти поляків, розбіглися після кількох кулеметних черг, залишивши вбитих. Поляки рушили у бік Когутів.

Наприкінці вересня 1939 року Яворівщину зайняли радянські війська.

26-27 вересня більшовики ввійшли у Брухналь;

У 1940 році Брухналь перейменовують у Терновицю.

У червні 1941 року гітлерівська Німеччина окупує територію Галичини.

25-26 червня в Терновицю вступають німці. Німецька окупація триває впродовж 1941-1944 рр.

У липні 1944 року радянська армія визволила Яворівщину від німецько-фашистських загарбників і відкинула їх на захід. А на Яворівщині запанувала нова влада, тепер більшовицька. Почали встановлювати свої закони і правила життя, організовувати колгоспи. Наприкінці 1944 року утворено Терновицьку сільську Раду депутатів трудящих. Голів сільської ради обирали як жителі Терновиці, так і села Чолгині.

РОЗДІЛ IV. АНАЛІЗ ТЕРИТОРІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ

4.1 Аналітичний огляд місцевості.

Село Терновиця розташоване на відстані 9 км. від районного центру, міста Яворів, та 7 кілометрів на схід від міста Новояворівськ. На заході Терновицька сільська рада межує з землями Рогізнянської сільської ради, на півдні з Прилбичівською сільською радою, на південному сході з Бердихівською сільською радою, на сході з містом Новояворівськ, на північному сході з шклівською сільською радою, на півночі з Залузькою сільською радою, та на північному заході з містом Яворів.

Географічні координати села:

Терновиця - 49°54'30" пн.ш. 23°28'57" сх.д.

Ліс - 49°55'48" пн. ш. 23°28'43" сх. д.

Регіон, в якому розташований населений пункт, знаходиться у перехідній зоні від помірно теплого західноєвропейського клімату до помірно континентального східноєвропейського. Особливості кліматичних умов зумовлені положенням між вологими прибалтійськими низовинами з одного боку і сухими степами південної частини з другого. Клімат району помірно-континентальний із м'якою зимою, довготривалою вологою весною і теплою, відносно сухою осінню. Середня температура теплого періоду складає +18,3°C. Найхолодніший місяць року - січень, із середньою багаторічною температурою -4,1°C. Середньорічна температура складає +7,4°C. Екстремальні температури сягають: абсолютний максимум +37,1°C, абсолютний мінімум -33,6°C. Середньорічна кількість опадів складає 798мм, з них 407 випадає у весняно-літній період. Слід відзначити, що осінь буває вологою, а взимку часті відлиги, тому створюються умови для осінньої та зимової інфільтрації опадів, що сприяє утворенню умов для відновлення експлуатаційних запасів підземних вод.

Нормативна глибина промерзання ґрунту 1,0 м, снігове навантаження 680Па. Вітри переважно західні. В геологічній будові ділянки беруть участь породи від протерозойських до сучасних відкладів.

Ґрунти елювіального походження представлені ґрунтами рослинного шару, складеного суглинком бурувато-темно-сірим, з корінцями рослин.

Ґрунти алювіально-делювіального походження представлені суглинками тугопластичними. Залягання на схилах долини, потужність їх сягає 7-10м.

Крейдові відклади представлені мергелями тріщинуватими, глинистими, плитчастими, сухими в верхній частині розрізу, з глибиною грубоплитчастими, світло-сірими та блакитно-сірими, сильно обводненими. Зверху перші 5м порода елювіально-вивітріла, глиниста, являється водотривом четвертинного водоносного горизонту та екраном верхньокрейдового водоносного горизонту. З глибини 20м - мергель скельний, щільний, сірий, сильно тріщинуватий, обводнений. Потужність мергелів більше 40м.

Водоносні горизонти відкладів верхньої крейди має розповсюдження майже на всій території даного пункту. Підземні води цього горизонту розвинуті в інтервалі 20-30м і нижче. Ця зона є найбільш водозбагаченою і характеризується наявністю прісних вод з мінералізацією до 1 г/дм.куб., що характеризує їх як господарсько-питні.

У селі Терновиця 188,0 га земель;

Для будівництва та обслуговування житлових будинків надано 260 ділянок загальною площею 75,21 га;

Заклади, установи, організації використовують 2,45 га земель;

З них: органи місцевого самоврядування і заклади просвітницького обслуговування - 2,31 га земель;

Релігійні організації:

Костел - 0,23 га земель;

УГКЦ Пресвятої Трійці 0,13 га земель;

Кладовища - 0,79 га земель;

Баланс території:

Показники	Одиниця виміру	Вихідний рік 2015	Розрахунковий термін
Територія населеного пункту	га	188	1057,73

Територія житлової та громадської забудови, усього	га	77,66	199,16
Територія житлової забудови	га	75,21	195,16
Територія громадської забудови	га	2,45	4
Виробнича територія	га	1,59	355,41
Територія під очисними спорудами, кладовищами, сміттєзвалищами, скотомогильниками	га	0,79	1,31
Вулиці, дороги, проїзди, автостоянки	км	8,8	8,8
Інші території	га	107,96	501,85

Табл.4.1. Баланс території с. Терновиця

До факторів, що визначають конкурентні переваги села Терновиця з поміж інших населених пунктів сільської ради можна віднести:

- село Терновиця відноситься до великих сільських населених пунктів.
- наявність певної мережі закладів соціального забезпечення;
- зручне дорожньо-транспортне сполучення з містом Яворів та Новояворівськ;
- наявність певного комплексу інженерного забезпечення населення;
- наявність вільних територій за межами населених пунктів, які придатні для створення нових житлових кварталів з комплексом соціального забезпечення, а також промислових і комунально-складських комплексів.

До факторів, що визначають конкурентні обмеження села Терновиці з поміж інших населених можна віднести:

- недостатньо розвинута система закладів соціального забезпечення населення та застаріла матеріальна база цих закладів;
- відсутність облаштованих майданчиків для ігор дітей, занять фізкультурою та спортом, відпочинку дорослого населення; відсутність територій зелених насаджень загального користування для відпочинку населення села;
- слабо розвинута система магазинів;
- відсутність централізованої системи побутової каналізації;
- відсутність централізованої системи побутового водопостачання;

- відсутність чіткого планування житлових вулиць, що призвело до відсутності тротуарів і системи відведення опадових вод з доріг,

- незадовільний стан покриття доріг деяких житлових вулиць і проїздів.

Існуюча житлова забудова сіл сформована садибами з індивідуальними житловими будинками та господарськими будівлями.

Існуючий житловий фонд сіл складає:

Терновиця - 8809 м² загальної площі (260 будинків).

Середня житлова площа одного садибного будинку складає:

Терновиця 42,76 м² загальної площі.

Житлова забудова в селах, яка б находилась у аварійному стані, відсутня;

Мережа об'єктів соціальної інфраструктури села Терновиця розвинена недостатньо, окремі заклади обслуговування розташовані в непристосованих приміщеннях і у повній мірі не задовольняють запити населення.

Громадські будинки та установи представлені:

Терновиця школа на 150 учнів, народний дім на 180 місця, бібліотека на 20 читацьких місць, ФАП.

Виробничі об'єкти та об'єкти обслуговування в межах села присутні, та поки не використовуються.

Централізована мережа водопостачання у селах відсутня. Садибні житлові будинки забезпечуються питною водою з шахтних колодязів розташованих на присадибних ділянках.

Каналізування даних населених пунктів здійснюється у вигрібні ями фільтраційні колодязі розташовані на територіях присадибних ділянок.

Газопостачання населених пунктів здійснюється Яворівським УЕГГ. Природний газ подається у мережу населеного пункту та розподіляється між споживачами через газорозподільні пункти (ГРП).

Електропостачання населеного пункту здійснюється Яворівським РЕМ у мережу села та розподіляється між споживачами через 4 трансформаторні підстанції.

Вивіз твердих побутових відходів здійснюється мешканцями сіл власними силами.

Загальний стан навколишнього природного середовища задовільний. До найбільших забрудників навколишнього середовища, зокрема ґрунтових вод, можна віднести кладовище, фільтраційні колодязі, ями з компостом та гноєм, що знаходяться на присадибних ділянках.

У селі Терновиця сприятливий клімат сприяє росту майже всіх видів дерев і кущів, характерних для Західної України. До них можна віднести бук лісовий (*Fagus silvatica*), ялівець звичайний (*Juniperus communis*), сосну звичайну (*Pinus silvestris*), ялину європейську (*Picea abies*) та ялицю білу (*Abias alba*).

В умовах цього регіону зростають види лікарських трав, до яких належать полин, кропива дводомна, кропива звичайна, звіробій, ромашка лікарська та ін.

У деяких районах можна зустріти ожину (*Rubus caesius*), грушу звичайну або дику грушу (*Pyrus communis*). Також є присутні трав'янисті види рослин, такі як пажитник багаторічний (*Lolium perenne*), льон звичайний (*Linaria vulgaris*), липа польова (*Lotus corniculatus*), звичайний запашний злак (*Anthoxanthum odoratum* L.), тимофіївка лучна (*Phleum pratense*).), очерет звичайний (*Phragmites australis*), біла борода (*Nardus stricta*), валеріана (*Valeriana*), осока лісова (*Carex sylvatica*). Біля водойм зустрічаються плачуча верба (*Salix babylonica*) і вільха сіра (*Alnus incana*).

Що стосується стану здоров'я, то в деяких насадженнях були виявлені ознаки ослабленого стану, такі як сухі гілки, прогалини, морозні тріщини та пошкодження листя шкідниками.

На території села Терновиця функціонують загальноосвітня школа I-III ступеня вмістимістю 150 місць, дошкільна група на 15 місць, будинок сільської ради, народний дім, бібліотека, магазини, стадіон, фельшерсько-акушерський пункт.

Близькість сіл до міста Яворів та зручне транспортне сполучення частково компенсує потреби населення в отриманні послуг, однак при збільшенні населення зростатиме необхідність будівництва закладів обслуговування.

РОЗДІЛ V. ПРОЕКТНІ ПРОПОЗИЦІЇ

Як вже відомо, на території Брухналя збереглася невелика кількість споруд, оскільки багато з них були пошкоджені часом і діями людини. Оборонні споруди також зазнали перебудов та спотворень, що вплинуло на їх автентичність та зовнішній вигляд. Незважаючи на це, ці споруди мають значну історико-культурну цінність і можуть привернути увагу туристів. Розвиток туризму на базі об'єктів оборонного будівництва може стати пріоритетним за підтримки держави та місцевої влади. Передача замків у приватну власність зацікавленим особам, які прагнуть використовувати їх як туристичні об'єкти, є одним із способів збереження та привласнення цих історичних місць. Важливо активно впроваджувати інноваційні підходи та створювати сприятливі умови для розвитку туризму в регіоні.

Описуючи храм, важко уникнути враження оборонного характеру споруди, особливо відзначаючи товсті стіни та наявність бійниць на фасаді. Але водночас помітно, що святиня перебуває у стані руйнації. Конструкція стін страждає від ослаблення, що підкреслюється глибокими тріщинами в стінах і величезною тріщиною на фасаді. Також відзначається пошкодження даху, сигнатурки та хреста, які перебувають у жахливому стані. Костел включає прямокутну наву та трохи вищий напівкруглий пресбітерії із захристією. Проте важко не висловити занепокоєння щодо стану будівлі та її потреби у реставрації.

Будівля має внутрішнє склепіння, яке все ще стоїть, але йому загрожує старий і пошкоджений дах. Фасад храму вражає своєю архітектурною красою, особливо завдяки наявності пілястр із зазначеною великою тріщиною, що виступає зсередини. Також збереглися бійниці, які свідчать про оборонний

характер споруди. Зазначається, що виходу на бойову лінію не було, ймовірно, початковий вихід був в одній зі стін, але згодом його замурували.

Будівля має різні типи вікон. Вікна в стінах нави та південних стінах пресбітерію прямокутні та замкнуті півколами. У східній частині нави, на центральній осі храму, розташована прямокутна напівкругла ніша з вікном. На північній стіні пресвітерію є прямокутне вікно, відкрите до захристії. Західна та східна стіни ризниці також мають прямокутні вікна в рамах.

Стеля нави та пресбітерію, а також третина стін оздоблені профільованою та орнаментованою штукатуркою. Оздоблення включає шви, оформлені у вигляді кіл, багатокутників і чотирилисників, які представляють собою класичний орнамент епохи Відродження.

В костелі зберігається мармуровий надгробок Петра (1808-1843) і Рози (1808-1880) Шептицьких.

З метою формування та завершення архітектурно-художнього ансамблю забудови села також можна запропонувати комплекс заходів із зовнішнього благоустрою, встановлення ліхтарів, лавок, озеленення на ділянках культурної спадщини.

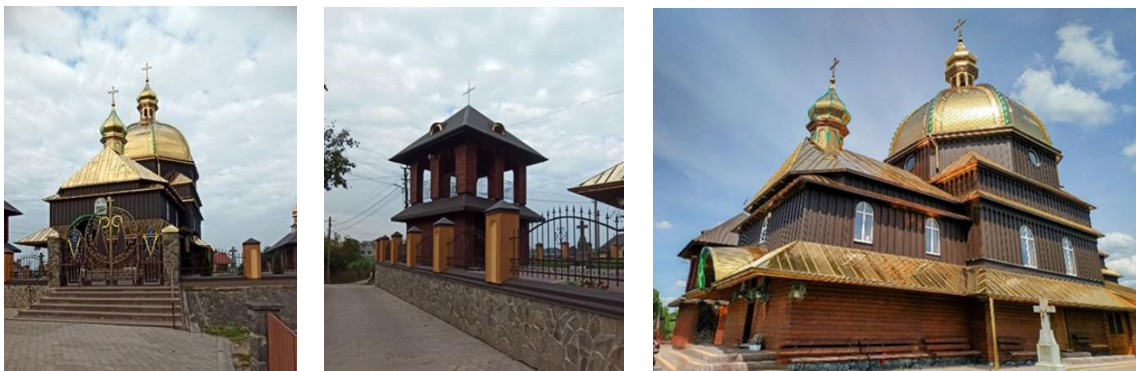

Старіша дерев'яна церква середини XVIII століття стояла на місці попередньої, також дерев'яної, яку знищив вогонь. У 1865 році на її місці

збудували нову дерев'яну церкву. Однак з 1962 по 1989 рік вона була закритою, що призвело до серйозних руйнувань. У 1991 році церкву було відреставровано та перебудовано. На північ від неї мурована дзвіниця стінного типу.

Оновлений теперішній фасад:

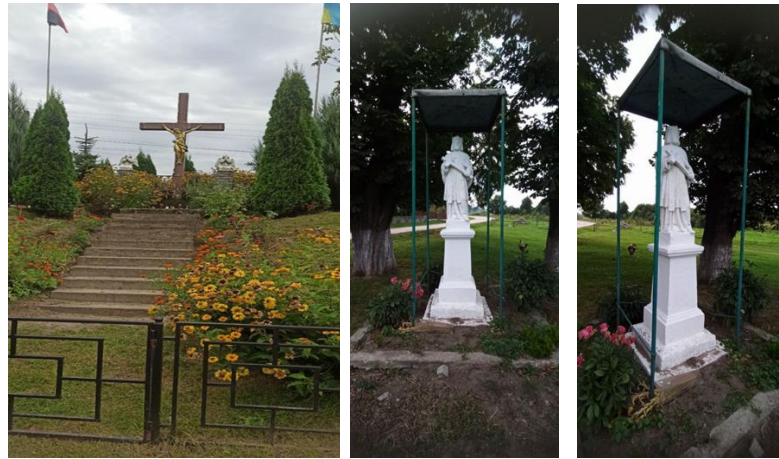
Адміністративно до с. Терновиці здавна відносився присілок Ліс, у якому знаходиться пам'ятка сакрального будівництва комплекс дерев'яних споруд церкви Св. Муч. Макавеїв, капличка над джерелом «Криничка», капличк Успення Матері Божої та Хресна Дорога (про геройське мучеництво сімох братів Макавеїв, яких разом з їхньою матір'ю жорстоко замордували за віру, роповідається в книзі Макавеїв (II).

Церква Св. Муч. Макавеїв дерев'яна споруда, збудована у 1756 році. Простота і скромність храму, безлюдність місцевості, глибока, майже первісна, тиша дають можливість побути наодинці з Богом.

Скульптура Святого Яна та пам'ятний хрест у селі оздоблені квітниками. Для створення вишуканого квітника варто використовувати такі рослини:

Айстру, Флокси, Календулу, Петунію, Матиола - запашна, низькоросла, Настурція, Алісум , Безсмертник, Декоративний соняшник - додає декору і яскравості. Ці рослини дуже гармонійно поєднуються, створюючи неймовірну красу.

На території навчального закладу пропонується додаткове озеленення різноманітними фруктовими деревами (яблуня, груша, вишня та ін.). оновити площадки, а також влаштування на площі житлових вулиць, територіях громадських будівель, квітників, газонів, ліхтарів, лавок.

На жаль, в історичних джерелах немає згадок про фортецю Дуклю. Мінімум інформації про фортецю можна почерпнути з археологічних розкопок, де знайшли вали та залишки мосту. З розповідей місцевих жителів та археологічних знахідок можна зробити висновок, що фортеця Дукля була розташована на північ від сучасної дороги Городок-Терновиця, на східному кінці села з боку Підлуб.

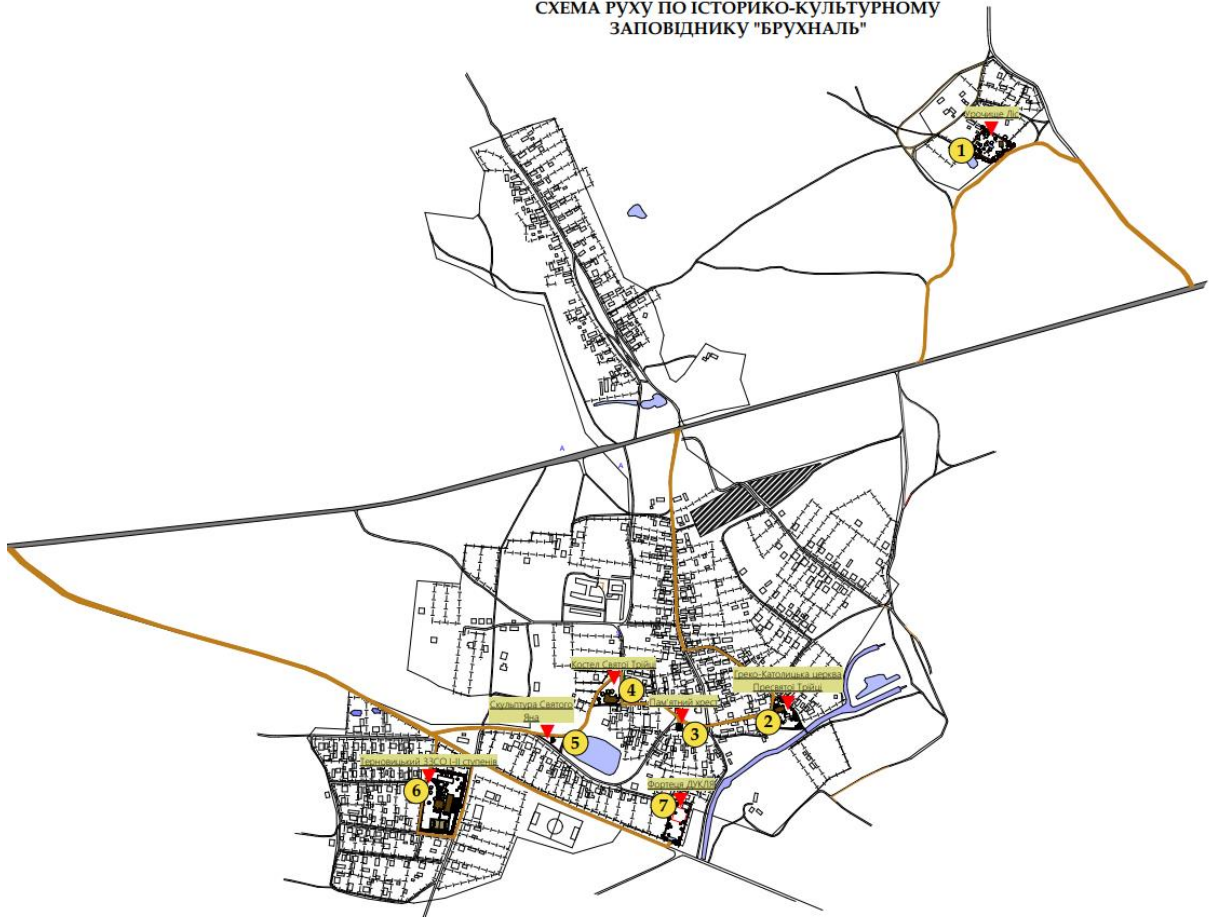
Завдяки сучасним технологіям кожен бажаючий може не лише уявити собі фортецю Дукля на горі, а й побачити її 3D-модель. Щоб отримати таку можливість, достатньо мати власний пристрій і скористатися QR-кодом.

СХЕМА ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО ЗАПОВІДНИКА "БРУХНАЛЬ"

СХЕМА РУХУ ПО ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОМУ ЗАПОВІДНИКУ "БРУХНАЛЬ"

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Історико-культурні заповідники в сучасній Україні [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://uareferats.com/index.php/referat/details/1172>.
2. Вишгородський державний історико-культурний заповідник [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://kyivregiontours.gov.ua/places/visgorodskij-derzavnij-istoriko-kulturnij-zapovidnik>.
3. Національний історико-культурний заповідник «Чигирин» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://ridna.ua/museums/natsionalnyj-istoryko-kulturnyj-zapovidnyk-chyhyryn/>.
4. Хортиця: заповідник, святилище і місце сили [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/2361220-hortica-zapovidnik-svatilise-i-misce-sili-rus.html>.
5. Заповідники сучасної України. Їхній стан та значення [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://osvita.ua/vnz/reports/culture/11239/>.
6. Фортеця Тустань, Урич [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://ua.igotoworld.com/ua/poi_object/65896_gosudarstvennyi-istoriko-kulturnyi-zapovednik-tustan.htm#/google_vignette.
7. Державний історико-культурний заповідник \"Межибіж\" [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://ye.ua/dovidnuk/Derzhavniy_istoriko_kulturniy_zapovidnik_Mezhib_izh.
8. Заповідник «Поле Полтавської битви», Полтава [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://itinery.com.ua/object/view/state-historical-and-cultural-reserve-poltava-battle>.

9. ДЕРЖАВНИЙ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИЙ ЗАПОВІДНИК «БУША» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://busha.com.ua/-Pro-zapoviidnik-17-.html>.
10. Корсунь-Шевченківський державний історико-культурний заповідник [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://korsunzapovidnyk.com.ua/pro-zapovidnyk/>.
11. ДЕРЖАВНИЙ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИЙ ЗАПОВІДНИК \"НАГУЄВИЧІ\" [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://lviv.vgorode.ua/reference/dostoprimechatelnosty/a1201633-derzhavnij-istoriko-kulturnij-zapovidnik-nahujevichi>.
12. Заповідник історико-культурний [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://vue.gov.ua/> Заповідник_історико-культурний.
13. ДЕРЕВ'ЯНІ КОСТЬОЛИ МАЛОПОЛЬЩІ [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.polscha.travel/uk/viznachn%D1%96-pamiatki/iunesko/derev%E2%80%99ian%D1%96-kostoli-malo%D1%97-polshch%D1%96>.
14. Кшижтопур – містичні руїни [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://life.pravda.com.ua/society/2020/12/2/243202/>.
15. МАРІЄНБУРГ (МАЛЬБОРК): ЗАМОК [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://andy-travel.com.ua/marienburg-malbork-zamok>.
16. Фортеця у Замості [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://ostarbeiter.vn.ua/twierdza-w-zamosciu.html>.
17. Абатство Святого Петра [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://bezviz.co.ua/sights/abatstvo-sviatoho-petra/>.
18. Церква Серця Христового [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://bezviz.co.ua/sights/tserkva-sertsia-khrystovoho-v-hratsi/>.

19. Вечерський В. В. Курс історії архітектури Східної Європи / Віктор В. Вечерський. – 2007.
20. Вишеград: пам'ятки [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://turne.ua/ua/countries/vengriya/resort/vyshegrad/sight>.
21. Ліскевич-Карпа М. Фортеця Дукля-містечко Брухналь-село Терновиця / Марія Ліскевич-Карпа. – Львів: Логос, 2010. – 144 с.
22. Мелень П. "Блажен той муж"... Життєвий шлях митрополита Андрея Шептицького / Петро Мелень. – Львів: Манускрипт, 2015. – 196 с.
23. Гронський Й. Нарис Історії Яворівщини / Йосип Гронський. – Львів, 2008. – 240 с. – (2).
24. Бубісь Д. М. Прилбичі крізь призму віків / Дмитро М. Бубісь. – Львів, ТЗОВ "Гердан Графіка", 2005. – 102 с.
25. Суханова З. Г. Благословляю і молюся / З. Г. Суханова, Н. В. Матлашенко. – 1990.
26. Кіндратович П. Д. ЯВОРІВ: ВІХИ ІСТОРІЇ / Петро Дмитрович Кіндратович. – Львів: "РАС", 1996. – 78 с.
27. Ліскевич-Карпа М. Р. Чолгині / Марія Романівна Ліскевич-Карпа. – Львів: Каменярь, 2008. – 152 с.
28. Бабинський А. Історія УГКЦ за 90 хвилин / Анатолій Бабинський. – Львів: "Свічадо", 2019. – 160 с. – (2).
29. Науменко Л. ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ ЗАПОВІДНИКИ – ЦІННА ПАМ'ЯТКА ПРО ІСТОРІЮ МИНУЛОГО НАШОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ / Науменко Людмила – Переяслав-Хмельницький.
30. ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ ЗАПОВІДНИКИ УКРАЇНИ / Зливкова О.О., Градун Е.Ю., Звіряка А.І., Єрзіна І.В.. – Київ: "Фенікс", 2007. – 176 с. – (Довідкове видання).